

SECÂVENDÎ'NİN VAKF SİSTEMİNİN YENİDEN OKUNMASI¹

Giriş

Kur'an'ın doğru okunmasına ve anlaşılmasına yardımcı olan unsurlardan birisi de Vakf-İbtidâ ilmidir. Tefsir tarihine baktığımızda hicrî II. asırdan itibaren Vakf-İbtidâ İlmi'ne daha çok önem verilmeye başlandığı görülmektedir. İlk dönemlerde teorik bilgilerin aktarılması şeklinde devam eden bu gelenek zamanla daha farklı bir yön kazanmış ve bu ilmin verileri bazı işaretlerle sembolize edilerek mushaflara yazılmaya başlanmıştır. Bu faaliyetin ilk olarak ne zaman yapıldığı konusunda net bir bilgiye sahip değiliz. Bu konuda bir takım çalışmalar yapan ve bazı semboller ihdas eden ilk kişinin İbn Evs el-Mukri (340/952) olduğu bilgisi gözönüne alındığında sözkonusu uygulamanın en erken hicrî IV. yüzyıla tekabül ettiği anlaşılmaktadır.² Fakat anılan süreç itibariyle bu uygulamanın henüz yerleşik bir hal almadığı, bütün bölgeleri kuşatacak şekilde bir yaygınlık elde edemediği görülmektedir. Araştırmaların ortaya koyduğuna göre bu tür sembollerle vakf yerlerinin sistematik olarak mushaflara yansımaya başladığı dönem, Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (560/1165)'nin de yaşadığı hicrî VI. asırdır.

Secâvendî vakf-ibtidâ alanına ilişkin müstakil eserler kaleme almış, bu eserlerinde konuya ilişkin görüşlerini dile getirmiş, vakf türlerinin her birini belli harf sembolleriyle göstermiştir. Müellif bu alandaki görüşlerini yalnızca teorik olarak ifade etmekle yetinmemiş, Fatiha'dan Nâs'a kadar bütün vakf yerlerinin tespitine çalışmış ve bu yerleri vakf türüne göre muhtelif sembollerle belirtmiş, bunu yaparken çoğu zaman gerekçesini de zikretmiştir. Secâvendî'nin bu ayrıntılı ve pratik sistemi halk tarafından büyük kabul görmüştür. Sonuç olarak O'nun bizzat ihdas ettiği semboller kendisinden hemen sonra mushaflarda kullanılmaya başlanmış ve zamanla diğer bölgelere de yayılarak mushaf kitabetinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Rudi Paret'in tespitine göre Secâvendî'den sonra Doğu'daki mushaflarda – Mağrib nüshaları hariç – bu sistem ya da bu sisteme bağlı işaretler kullanılmış, daha sonra bu sistem Batı'ya da intikal etmiştir.³ Hatta bu etkiyle mushaflardaki vakf

1 Muhammed COŞKUN, Dr, Bursa Eğitim Merkezi.

2 Kayhan, Veli, *Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri*, CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.X, sy.2, s.299-341, Sivas, 2006, s.327.

3 Paret, Rudi, "Secâvendî", *MEB İslam Ansiklopedisi*, I-XIII, Milli Eğitim Basımevi, 5. Baskı, İstanbul, 1978, X, s.301.

işaretlerine zaman içerisinde “*secâvend*” ismi verilmiştir.⁴ Kur’an okumayı kolaylaştırma amaçlı faaliyetlerin takarrur ettiği bir döneme işaret eden bu süreçten sonra mushaf kitabetinde dönüm noktası kabul edilebilecek kayda değer bir gelişmenin ortaya çıkmadığı da görülmektedir.

İslâmî ilimler içerisinde neredeyse her konuda olduğu gibi bu konuda da ictihada medar olan geniş bir alan bulunmaktadır. Secâvendî’den önce de sonra da bu alanda farklı sistemler ortaya koyan, geliştiren, farklı tasniflerle veya kavramlarla bu alanda görüş bildiren pek çok alim olmuştur. Ancak bu alimlerden hiçbirisinin sistemi tek başına mushafı tatbik edilmemiştir diyebiliriz. Bu konuda Secâvendî elimizdeki tek örnek gibi görünmektedir. Secâvendî dışında yalnızca Kuzey Afrika’nın bazı bölgelerinde İbn Ebi Cum’a el-Hebtî (ö:930/1533)’nin sistemi uygulanır olsa da bu sistem Secâvendî’nin sistemi kadar şöhret bulmamış ve önemli birtakım tenkitlere de uğramıştır.⁵ Dolayısıyla Secâvendî’nin bu konuda tek kaldığını söylemek mümkündür. Bunun en büyük sebebi, onun sisteminin pratik açıdan uygulanabilirliği ve sağladığı kolaylıktır. Fakat şunu da ifade etmemiz gerekir ki, Secâvendî’nin sistemini esas alan mevcut mushaf günümüzde yalnızca Secâvendî’nin vakf sembollerini ihtivâ etmeyip süreç içerisinde farklı saiklerle başka semboller de eklenmiştir. Bununla birlikte günümüzde mushaf kitabetinde karşımıza çıkan hakim vakf sisteminin iskeletini Secâvendî’nin vakf sistemi oluşturmaktadır.

Vakf-İbtidâ ilminin genel kabulleri açısından değerlendirildiğinde Secâvendî’nin sisteminin teorik ve pratik açıdan çok güçlü yönleri olmakla birlikte bazı tercihlerinin isabetli olmadığı da dile getirilmiştir. Bu çalışma Secâvendî’nin sisteminin olumlu ve olumsuz yönlerini birlikte değerlendirmekle beraber bazı örnekler üzerinden müellifin sistemini eleştirel bir gözle yeniden okumayı da hedeflemektedir.

Secâvendî’nin vakf sistemini incelemek istediğimizde öncelikle usûl bakımından bir tercihte bulunma zorunluluğu karşımıza çıkmaktadır. Bu da sistemin doğrudan Secâvendî’nin kendi eserlerinden mi yoksa mevcut mushaflarımızdaki fotoğraf üzerinden mi okunacağı

4 Kayhan, *Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur’ân Tefsirindeki Yeri*, s.327.

5 Müellif ve eleştiriler hakkında daha geniş bilgi için bkz: el-‘Âbidîn, İbn Hanefîyye, *Menhecîyyetü İbn Ebi Cum’a el-Hebtî fî evkâfi’l- Kur’ani’l-Kerim*, Mektebetü’l-İmam Malik, Cezayir, 2006; el-Ğumârî, Abdullah b. es-Siddîk, *Minhetü’r- raûfu’l- mu’attî bi beyâni da’fi vukûfi’s- şeyh el- Hebtî ve yelihi kitâbü “el-Hüccetü’l- mübeyyine li sıhhati fehmi ‘ibârati’l- münevvene”*, Dâru’t- tabâati’l- hadîse, ed-Dâru’l- beydâ, Tsz.; el- Evrâğî, Muhammed, *el-Müstakbeh fî vakfi’s- şeyh el-Hebtî*, Külliyyetü’l- âdâb Câmîatü Muhammed el-Hâmis, Dijital Ortamda Yayınlanan Makale, Rabat, Tsz.; Mustafa Ebu ‘İzzet, *el-Vakfu’l- Hebtî ibtidâ’un em itbâ’un?*, <http://www.kulalsalafiyen.com/vb/showthread.php?t=25417> (03.11.2021).

ikilemidir. Kanaatimizce bu konudaki en isabetli yaklaşım, müellifin vakf türleri hakkındaki tarif ve taksimlerini doğrudan kendi eserleri üzerinden okumak, sistemin eleştirel yaklaşımını da mushaf basımına yansıyan yönüyle ele almak şeklinde olacaktır. Böylelikle hem müellifin verdiği bilgiler doğru bir zeminde değerlendirilmiş olacak, hem de mushaf basımına yansıyan yönüyle mukayesesi daha isabetli yapılabilecektir. Dolayısıyla biz bu çalışmada önce Secâvendî'nin vakf türleri hakkında doğrudan kendi tariflerini ortaya koyarak meselenin sabit ayağını belirlemeyi, ardından mushaf içerisinde yer alan işaretleri bu sabitelerle mukayese ederek değerlendirmelere gitmeyi hedefleyeceğiz.

1. Secâvendî'ye Göre Vakf Çeşitleri

Secâvendî'nin Vakf-İbtidâ alanında *'İlelü'l- vukûf* ve *Kitâbü'l- vakfi ve'l- ibtidâ* isminde iki eseri bulunuyor olsa da aslında bu iki eser tek bir metnin farklı isimlerle basımından ibarettir diyebiliriz. Bu iki metin arasında bazı yerlerde bir iki kelimelik ve manayı etkilemeyen küçük nüanslar bulunmaktadır. Dolayısıyla değerlendirmelerimizde bu iki eseri tek bir eser olarak kabul etmemiz gerekir. Sözkonusu eserde müellif vakf türlerini şu şekilde sınıflandırarak tarif etmiştir:

Vakf-ı Lâzım: Secâvendî'ye göre vasl yapıldığı zaman mananın değiştiği veya murad edilen mananın ortaya çıkmadığı durumlarda yapılması gereken vakfa *vakf-ı lâzım* denir.⁶ Aliyyü'l- Kârî (1014/1605)'nin izahlarından anlaşıldığına göre vakf-ı lâzım esasen vakf-ı mutlakın bir üst kademesidir ki aradaki fark vakf-ı lâzım'da vasl yapılırsa mananın tam aksi istikamette bozuluyor olmasıdır.⁷ Vakf-ı lâzım mushaflarımızda **ﷲ** işaretiyle gösterilmiştir. Secâvendî'ye göre bu vakf türü seksen yerde vardır.⁸ Bazı eserlerde ise sayı seksen dört

6 es-Secâvendî, Ebu Abdullah Muhammed b. Tayfur el- Gaznevî, *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, Thk: Muhsin Haşim Derviş, Dâru'l- menâhic, Ürdün, 2001, s.104.

7 Aliyyü'l- Kârî, *el-Minehu'l- fikriyye fî şerhi mukaddimeti'l- Cezeriyye*, Thk: Usâme Atâyâ, Daru'l- ğavsânî li'd- dirâsâti'l- Kur'âniyye, 2.baskı, Dimeşk, 2012, s.265.

8 Bu yerler hakkında detaylı bilgi için bkz: ed- Dabbâ', Ali Muhammed, *el-Vakfu'l- lâzım*, Mecelletü "Künûzü'l- Furkân", y.1, sy.4, Mektebetü'l- İmâm Buhârî (Matbaa-i 'Umraniyye'nin ofset baskısı), 1. baskı, Mısır, 2005, s.11-17.

olarak zikredilmiştir.⁹ Bu konuda Secâvendî'nin *Beyânü'l- vukûfi'l- levâzım* diye bir eseri olduğu da rivayet edilmiştir.¹⁰

Vakf-ı Mutlak: Secâvendî'ye göre tarifi '*kendisinden sonra ibtidâ yapmanın uygun olduğu vakf türü*' şeklindedir.¹¹ Bu tarifi biraz daha açacak olursak yapılan vakfın caiz, lâzım veya murahhas olduğuna dair bir kayıt mevcut değilse *vakf-ı mutlak* olur. Diğer vakf türleri bir illete mebnî olarak mukayyet bulunan türlerdir. Herhangi bir kayıtle mukayyet olmayan türler de vakf-ı mutlak olmaktadır.¹² Bu tür Secâvendî'nin sisteminde vakf-ı câizden sonra en çok kullanılan vakf türüdür ve mushaflarımızda ط işaretleriyle gösterilmiştir. Hükümü 'vasl caiz, vakf evlâ' şeklindedir. Kıraat geleneğimiz içerisinde uygulamada genellikle vakf yapılması esas alınmış, bu tür yerlerde vasl yapılması hoş karşılanmamıştır.

Vakf-ı Câiz: *Kendisinde vakfın ve vaslın câiz olduğu vakf türü* diye tarif edilmiştir.¹³ Bunun sebebi kendisinde hem vakf hem de vasl yapmayı uygun kılan sebepler bulunmasıdır. Bu yönüyle vakf ve vasl arasında ortak bir noktada bulunmaktadır. Sembolü ج harfidir. Secâvendî'nin sisteminde en çok kullanılan işarettir. Tilavet geleneğimiz içerisinde vakf yapma alışkanlığı daha yaygın haldedir.

Vakf-ı Mücevvez Li Vechin: Secâvendî eserinde bu türün açık tarifini yapmamakla birlikte verdiği örneklerden anlaşıldığına göre 'esasen vasl daha uygun olmakla birlikte irab bakımından tevili yapılabilecek bir yönü olması hasebiyle vakfın da caiz olabileceği vakf türü' şeklinde anlaşılabilir.¹⁴ Hüküm bakımından vasl esas olmakla birlikte vakf da caizdir. Sembolü ج harfidir.

9 Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV Yayınları, 16. baskı, İstanbul, 2009, s.333; Temel, Nihat, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2001, s.76; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s.269; Pakdil, Ramazan, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2003, s.243.

10 İshak, Ali Şevah, *Mu'cemu musannefâti'l- Kur'âni'l- Kerim*, I-IV, Daru'r- rufâ'î, 1. baskı, Riyad, 1983, I, s.212.

11 es-Secâvendî, Ebu Abdullah Muhammed b. Tayfur el- Gaznevî, *İlelu'l- vukûf*, Thk: Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el- 'Îdî, Mektebetü'r- Rüşd, I-III, Riyad, 2006, I, s.116.

12 Vakf-ı mutlak isminden dolayı genelde okuyucular arasında 'mutlaka vakf yapılması gerekir' şeklinde bir yanlış anlaşılma algılanmıştır. Ancak bu doğru değildir. Secâvendî'nin literatüründe mutlaka vakf yapılması gereken tür - yukarıda da ifade edildiği üzere - vakf-ı lâzımdır.

13 es-Secâvendî, *İlelu'l- vukûf*, I, s.128; a.mlf., *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.111.

14 es-Secâvendî, *İlelu'l- vukûf*, I, s.130; a.mlf., *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.111.

Vakf-ı Murahhas Zarûraten: *Vakf yapılan yerin sonrasında müstağnî olmadığı, ancak herhangi bir mecburiyet sebebiyle (nefesin yetmemesi, uzun cümleler vs) vakf yapılmak zorunda kalındığında da öncesinin manasının anlaşılması sebebiyle geriden almayı zorunlu kılmayan vakf türü* olarak tarif edilmiştir.¹⁵ Ayrıca İbnü'l- Cezerî (833/1429)'nin aktardığına göre kıraat vecihlerinin birleştirilmesi amacıyla yapılan ve cumhurun vakf-ı intizârî/ihtibârî/ta'limî gibi isimlerle tabir ettiği türe de Secâvendî *vakf-ı murahhas zaruraten* ismini vermektedir.¹⁶ Hüküm bakımından Secâvendî bu tür için açık bir hüküm belirtmemekle birlikte mefhumdan ve vakf sebebinden anlaşıldığına göre 'vakf caiz vasl evlâ' hükmündedir. Zaten diğer alimler de aynı hükmü vermişlerdir.¹⁷ Bu tür mushaflarımızda ص işaretleriyle gösterilmiştir.

Vakf-ı Lâ / Vakf-ı Memnû': Öncelikle şunu belirtelim ki bu isimlendirme Secâvendî'nin bizzat kendisine ait bir isimlendirme değildir. Secâvendî vakf-ı memnû'u her iki eserinde de “ *وأما ما لا يجوز الوقف* *vakf caiz olmayan duruma gelince..*” şeklinde bir girişle dile getirerek bunun pek çok yerde olduğunu ifade ettikten sonra örnekler üzerinden konuyu anlatmaya çalışmıştır.¹⁸ Dolayısıyla müellifin kendisinin bu vakf türü hakkında net bir tarifi yoktur. Örneklerden yola çıkarak vakf-ı memnû'u 'kendisinden sonrasıyla lafız bakımından alakası bulunması yönüyle mananın tamam olmadığı ve şayet bir zarûrete binaen vakf yapılırsa öncesinden uygun bir yerden alınarak devam edilmesi gereken vakf türü' şeklinde tarif edebiliriz.¹⁹

2. Secâvendî'nin Vakf Rûmuzâtı İçerisinde Yer Almayan Ancak Mushaflarımızda Çokça Kullanılan Bazı Vakf İşaretleri

Özellikle Secâvendî'nin vakf türlerini ve bunlara ait rumuzları taşıdığı bilinen Türkiye baskısı mushaflarda yukarıda ifade edilen ve doğrudan Secâvendî'nin belirlediği vakf işaretleri dışında başka işaretler de kullanılmaktadır. Sözkonusu işaretler mushaflarımızda

15 es-Secâvendî, *'Îlêlü'l- vukûf*, I, s.131; a.mlf., *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.112.

16 İbnü'l- Cezerî, Ebu'l- Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dimeşkî, *en-Neşr fi'l- kırâati'l- 'aşr*, Thk: Ali Muhammed ed- Dabbâ', Daru'l- kütübi'l- 'ilmiyye, Beyrut, Tsz., I, s.236.

17 Aliyyü'l- Kârî, *el-Minehu'l- fikriyye*, s.265.

18 es-Secâvendî, *'Îlêlü'l- vukûf*, I, s.132; a.mlf., *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.113.

19 Bizim burada 'vakf türü' şeklinde ifade etmemiz Vakf-İbtidâ ilmi içerisinde bir konu olarak ele alınması yönüyledir. Yoksa bu tür kanaatimizce aslında müstakil bir vakf türü değildir. Bununla birlikte şayet kendisinde vakf yapılırsa hükmün ne olacağı açısından değerlendirildiğinde mecâzen bir vakf türü şeklinde ele alınabilir. Zaten bu türü 'vakf' ön ismiyle ifade etmenin altında yatan sebep de kanaatimizce bu yönüdür.

eskiden beri kullanılmış ve zamanla Secâvendî'nin sisteminin ayrılmaz bir parçası gibi telakkî edilmiştir. Aşağıda bu işaretlerden özellikle kâf (ق) ve kîf (قف) işaretiyle alakalı bazı bilgiler sunulacaktır.

Kâf İşareti (ق) : Secâvendî'nin sisteminde ق rumuzuyla gösterilen müstakil bir vakf türü yoktur. Ancak bugün elimizde bulunan mushaflarda çok sayıda ق işareti bulunmaktadır. Secâvendî'ye ait *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ* isimli eserin muhakkiki Muhsin Hâşim Derviş tarafından verilen bilgiye göre aslında bu işaret Secâvendî'nin bizzat kendisinin kullandığı bir işaret değildir. O'na göre Secâvendî'nin ق işareti için kullandığı “*وكل آية قد قيل لا وقف عليها والوقف*” *aslında vakf sahih olduğu halde vakf bulunmadığı söylenen her ayeti de aynı şekilde ق işaretiyle göstereceğiz*” sözündeki ‘*بعلامة (ق)*’ ifadesi - tek bir nüsha hariç - hiçbir nüshada mevcut değildir.²⁰ Derviş'e göre bu sözü müstensih eklemiş olabilir. Dolayısıyla bu işaret aslında Secâvendî'nin bizzat kendisi tarafından ortaya konmuş bir rumuz değildir. Bir nüsha dışındaki tüm nüshalarda aslında قیل veya قد قيل sözü kullanılmakta ve bunun üstü de kırmızı çizgiyle çizilmektedir. Yani Secâvendî aslında ق rumuzunu değil, açıkça bu ifadeyi kullanmaktadır. Müstensihin yaptığı şey ise bu ifadenin yerine ihtisaren ق rumuzunu kullanmaktan ibarettir. Bu durum daha sonradan sözkonusu işaretin bir vakf türü yahut sembolü gibi algılanmasına veya kullanılmasına yol açmıştır.²¹

Diğer yandan Secâvendî'nin yukarıdaki ifadesinden bu işaret hakkında müellifin görüşünün ne olduğu da tam olarak anlaşılammaktadır. “*Vakf sahih olduğu halde ...*” sözünden sanki O'nun bu tür yerlerde vakfi esas aldığı anlamı çıkarılabilir. Fakat o zaman da madem vakfi esas alıyor neden kendi sistemi içerisinde örneğin ط ile veya en azından ج ile göstermiyor da böyle bir ifadeyle beyan ediyor sorusu akla gelmektedir. Buna ilaveten geleneğimiz içerisinde bu işaretle ilgili verilen ‘vakf caiz vasl evlâ’ hükmü Secâvendî'nin sistemi içerisinde zaten vakf-ı mücevvez (ز) ve vakf-ı murahhas (ص) işaretleriyle gösterilmektedir. Diğer yandan, yaptığımız incelemede bu tür yerlerin bazılarının vakfa uygun olduğu ancak bazılarının uygun olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla her şeyden önce bu işaretin ontolojik varlığı sorgulanmalıdır kanaatindeyiz.

Bu açıklamaların geneline bakıldığında ق işaretinin sonradan ihdas edildiği için mushaflarımızda bulunduğu her yerden kaldırılması gerektiği anlaşılabilir. Ancak şunu da

20 Nitekim aslında aynı eserin başka bir isimle anılan versiyonu olan *'İlelü'l- vukûf* adlı eserin elimizdeki matbu baskısı da bunu doğrulamaktadır. Bu baskıda yukarıdaki ibare olduğu gibi yer almasına rağmen altı çizili kısım yoktur. Bkz: es-Secâvendî, *'İlelü'l- vukûf*, I, s.169.

21 es-Secâvendî, *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.123.

söylemeliyiz ki, yaptığımız araştırmalar neticesinde mushaflarımızda bulunan bazı ق işaretlerinin buldukları yerde mana bakımından sakıncalı olmadığı hatta bazen çok uygun yerlerde bulunduğu kanaati hasıl olmuştur. Kaldı ki Secâvendî'nin yukarıdaki ifadesinden, bu işaretin bulunduğu yerlerin bir yönüyle vakf yapılmaya da müsait olduğu ilk anlam olarak zaten anlaşılmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda bu işaretle ilgili örnekler 'manaya uygun düştüğü yerler' ve 'manaya uygun düşmediği yerler' şeklinde ayrılarak incelenmiştir. Dolayısıyla bu işaretle alakalı genel bir çalışma yapılacağı zaman hepsini aynı değerlendirmeyip tek tek incelenerek yerine göre karar verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Ancak verilecek hükmün Secâvendî'nin sistemindeki rümuzlardan en uyumlu olanıyla gösterilmesinin daha uygun olacağını da ifade etmek istiyoruz.

Kıf (قف) İşareti: Derviş'e göre ق işareti için olan durumun aynısı قف işareti için de geçerlidir. Bu da aslında وقفه veya وقفه لطيفة veya يوقف sözlerinin قف şeklinde kısaltılmasından ibarettir.²² Dolayısıyla bu işaret de aslında Secâvendî'nin müstakil olarak koyduğu bir işaret olmayıp, O'nun kullandığı yukarıdaki kelimelerin müstensih tarafından kısaltılmasıyla mushaflarımıza girmiştir. 'İlelü'l- vukûf isimli eserinde ise zaman zaman bu işaret وقف şeklinde yer almaktadır.²³ Ancak eserin muhakkiki böyle bir işaretin veya türün Secâvendî'nin vakf türleri içerisinde olmadığını ve rumuzlarına da uymadığını, çünkü müellifin hep rumuz kullandığını, قف diye bir kelime kullanmadığını ifade etmektedir.²⁴ Bazen de bu işaretin bulunduğu yerlerde müellifin açıklamalarını delil göstererek, müellifin kendi tercihini açıkça vakf olmamasından yana kullandığını ifade eder.²⁵ Dolayısıyla yukarıda ق işareti için yapılmasını öngördüğümüz çalışmanın bu işaret için de yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere mushaflarımızdaki bütün işaretler aslında doğrudan Secâvendî'ye ait olmayıp bazıları çeşitli saiklerle sonradan sistem içerisinde müstakil bir vakf türü veya işareti gibi yer etmiştir. Secâvendî'nin vakf sistemini okurken bu hususun mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Diğer yandan konu değişikliklerini gösteren ع işareti, bazı mushaflarda bulunan ك işareti, üç nokta işaretleri vb. rümuzlar teorik olarak olarak Secâvendî'nin sisteminin temel omurgası içerisinde yer almamasına karşın zamanla O'nun vakf sisteminin bir parçasıymış gibi telakki edilmiştir.

22 es-Secâvendî, *Kitâbu 'l- vakfi ve 'l- ibtidâ*, s.123.

23 Bakara 2/102. ayette kullanılan وقف kelimesi gibi. Bkz: es-Secâvendî, *'İlelü'l- vukûf*, I, s.225.

24 es-Secâvendî, *'İlelü'l- vukûf*, I, s.225.

25 es-Secâvendî, *'İlelü'l- vukûf*, II, s.769.

3. DİB Mushafları İnceleme ve Kıraat Kururlu'nun Vakf İşaretlerini İnceleme Konusundaki Kriterleri

Bilindiği üzere ülkemizde mealli-mealsiz Mushaflar, cüzler halindeki Mushaflar ile sesli, görüntülü ve elektronik ortamda hazırlanan Kur'an-ı Kerimlerin basılmadan ve yayımlanmadan önce incelenmesi, onaylanması ve hatasız basımının sağlanarak mühürlenmesi görev ve yetkisi kanunen Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafları İnceleme ve Kıraat Kuruluna verilmiştir. Kurul, ülkemizde yazılı veya görsel ortamlarda hazırlanan her türlü kuran metnini yazım özellikleri (imla) ve noktalama-harekeleme bakımından incelediği gibi vakf işaretleri bakımından da tetkik etmektedir.

Öncelikle şunu ifade edelim ki Kurul - hat veya hattat ne olursa olsun- aynı vakf işaretlerinin bulunmasını zorunlu tutmaktadır. Bu inceleme yapılırken Kurul'un esas aldığı kaynaklar bulunmaktadır. Bizim araştırmalarımıza göre Kurulun Türkiye'de basılan mushaflardaki vakf işaretlerini incelemede esas aldığı iki kaynaktan bahsedilmektedir. Bunlar *Tayfur -1 Secâvendî* ve *Tayfur -2 Semerkandî* diye isimlendirilen formalardır. *Tayfur -1 Secâvendî* Abdulkadir b. Muhammed el-Antâkî tarafından 1133/1720 tarihinde yazılmış ve Meclis-i Huffâz âzâlarından Zeyrek Cami Hatibi Hafız Hüseyin Efendi'den Kuruma intikal etmiştir. *Tayfur - 2 Semerkandî* ise Muhammed Arif b. Ahmed el-Mûnisî tarafından 1228/1813 tarihinde yazılmış ve Meclis-i Huffâz âzâlarından Hulusi Efendi tarafından Kuruma emanet bırakılmıştır. Kurulun vakf işaretleri bakımından mushaf tetkiki bu iki esere göredir ve kesinlikle bunların dışına çıkılmamaktadır. Ancak yine Kurul tarafından verilen bilgilere göre bu iki eser arasında da zaman zaman farklılıklar görülmektedir. Dolayısıyla ilk dönemlerden itibaren bu iki esere göre basılan mushaflarda bazı farklılıklar görülebilmektedir. Kurul tarafından 1990'lı yıllarda ve 2000'li yılların başlarında Kurul üyeleri Ahmet ANLATAN, Davut KAYA ve Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Mustafa VARLI tarafından bu iki eser üzerinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar neticesinde ülkemizde basılan mushafların genelinde vakf işaretleri bakımından büyük oranda mutabakat bulunduğu tespit edilmiş, ancak bazı noktalarda farklılıklar olduğu da gözlenmiştir. Bunun üzerine Kurul *Tayfur - 1 Secâvendî*' yi esas alarak birtakım düzeltmeler yapmıştır. Örneğin bazı huruf-i mukattaalardan sonra işaret yokken *Tayfur- 1 Secâvendî*' ye göre işaret konmuş, yine bazı huruf-i mukattaalarda önceden قف işareti varken *Tayfur - 1 Secâvendî*'ye göre bu noktalara ط işareti konmuştur. Bazı nüshalarda ل diğerlerinde ج olan yerlerde ج işareti tercih edilmiş, olması gerektiği halde hiç işaret olmayan bazı ayetlere işaret konmuştur. Bunun gibi bazı

düzeltilmeler yapılırken Kurul *Tayfur -1 Secâvendî*' yi esas almıştır. Bu tür değişikliklerle beraber tahmini 2005 yılından sonra basılan mushaflarda zaruret olmadığı ve gözden kaçmadığı sürece işaret birlikteliği bulunduğu da ifade edilmektedir.

4. Secâvendî'nin Sistemine Eleştirel Yaklaşım

Secâvendî'nin vakf sistemini okumak istediğimizde karşımıza teorik olarak doğrudan eserlerinden mi yoksa mushaf basımına yansıyan yönüyle mi okumamız gerektiği şeklinde bir problem çıktığı ifade edilmişti. Tekraren belirtelim ki sözkonusu sistemi özellikle eleştirel bir bakış açısı ile ele alacaksa bu okumanın mushaf basımına yansıyan yönüyle okunması daha doğru bir tercih olacaktır. Zira bu açıdan ele alındığında hem Secâvendî'nin kendi tercihleri, hem de O'na aitmiş gibi algılanan diğer işaretler/tercihler kapsam içerisine alınmış olacağından bu bakış açısı daha geniş bir değerlendirmeye imkan tanımaktadır. Aşağıda bazıları doğrudan Secâvendî'ye ait olan bazıları da bir şekilde mushaflarımızda yer alan işaretlerle ilgili bazı örnekler üzerinden bir takım değerlendirmeler yapılacaktır.

3.1. Yanlış Anlaşılmaya Sebebiyet Veren Bazı Vakf Tercihleri

Secâvendî'nin vakf tercihlerini esas alan mushaflar ile diğer mushafları mukayese ettiğimizde mana bakımından çok farklı anlamlara gelecek ya da tam tersi anlamlar çıkacak çok fazla nokta olmadığını görmekteyiz. Genellikle mushaflarda yahut vakf sistemlerinde anlam bakımından çok büyük oranda mutabakat olduğu söylenebilir. Ancak bazı noktalarda alimlerin önemli ihtilafları da olmuş ve bu ihtilaflar neticede manayı farklılaştıracak derecede hükümler verilmesine de yol açmıştır. Aşağıda mana bakımından Secâvendî'nin vakf tercihlerinin tartışılması gerektiğini düşündüğümüz üç örnek ayete değinilmiştir. Bu noktalarda Secâvendî hem tefsir hem vakf tercihi bakımından alimlerin genel kabullerinden farklı düşünmektedir.

3.1.1. Bakara 2/96

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَخْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيٰوِهِۦ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ
أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرْخِزِجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَن
يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ

“Sen onları, yaşama hırsı bakımından insanların en tutkunu olarak bulursun.. Hatta bu konuda müşriklerden bile daha hırslıdırlar. Her biri bin yıl ömür sürmek ister. Oysa ki, uzun yaşaması onu azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah, yapmakta olduklarını çok iyi görmektedir..”

Bu ayette Secâvendî'nin sistemini esas alan mushaflarda عَلَى حَيَاةٍ ifadesi üzerinde ج işareti bulunmaktadır. Devamında gelen cümle ise وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ şeklinde bir bütün olarak okunur. Dolayısıyla bu işaretlere göre ayetin anlamı (yukarıda verdiğimizden farklı olarak) *“İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar (Yahudiler veya Yahudilerin alimleri) olduğunu görürsün. Müşriklerden de öyleleri vardır ki her biri bin yıl yaşamak ister...”* şeklinde olacaktır.

Bu ifadede kilit nokta وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا kısmının öncesine mi dahil edileceği yoksa başlangıç cümlesi olarak mı kabul edileceğidir. Ayet baştan itibaren dikkatli okunduğunda ilk kısımda yaşamayı isteme konusunda “en hırslı” olmanın vurgulandığı ve buna bağlı olarak “müşriklerden bile” mukayesesinin bu vurguya ve cümlenin gelişine daha uygun düştüğü

görülmektedir. Tefsir, ²⁶ irab²⁷ ve vakf-ibtida²⁸ kaynaklarımızda da mesele bu şekilde ele alınmakta ve çoğunluk ilk anlam olarak bu görüşü tercih etmektedir. Yaptığımız araştırmaya göre alimlerin neredeyse tamamı burada وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا cümlesine başlarken atıf yolunu tercih etmişlerdir. Nadiren bazı alimler de çeşitli takdim-tehir veya takdirlerle başvurarak yeni bir cümle olduğunu görüşünü de dillendirmişlerdir. Biz bu noktada Secâvendî'ye ait olan ve bizim mushaflarımızda yer alan عَلَى حَيَاةٍ üzerindeki vakfın وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا üzerine taşınmasının

26 Müfessirlerin görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: el-Ferrâ, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Me'âni'l-Kur'ân*, I-III, Âlemü'l- kütüb, 3. baskı, Beyrut, 1983, I, 62; et-Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, (*Tefsîru't- Taberî*) *Câmi'u'l- beyân 'an te'vîli âyi'l- Kurân*, Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et- Türkî ve Abdussened Hasan Yemame, I-XXIV, Dar-u hicr, 1. baskı, Kahire, 2001, II, s.275; el-Beğavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn İbn Mes'ûd, *Me'âlimü't- tenzîl (Tefsîru'l- Beğavî)*, Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Dâmiriyye, Süleyman Müslim el-Harş, I-VIII, Daru Tayyibe, Riyad, 1409h, I, s.123; ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l- Kasım Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *el- Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't- tenzîl ve 'uyûni'l- ekâvil fî vucûhi't- te'vîl*, I-VI, Thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l- 'ubeykan, 1. baskı, Riyad, 1998, I, s.300; er- Râzî, Muhammed Fahrüddin İbnü'l- allâme Ziyâuddîn Ömer el- Müştehir bi Hatîbi'r- ra'y, *Tefsîru'l- Fahri'r- râzî el- müştehir bi't- tefsîri'l- kebîr ve mefâtili'l- ğayb*, I-XXXII, Daru'l- fikr, 1. baskı, Beyrut, 1981, III, s.208; el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l- Kur'âni ve'l- mübeyyinu limâ tezammenehû mine's- sünneti ve âyi'l- Furkân (Tefsîru'l- Kurtubî)*, I-XXIV, Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r- risâle, 1. baskı, Beyrut, 2006, II, s.258; el-Beydâvî, Nâsirüddîn Ebî Sa'îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Tefsîru'l- Beydâvî el- müsemma envâru't- tenzîl ve esrâru't- te'vîl*, I-III, Thk: Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk, Mahmud Ahmed el-Atraş, Daru'r- Reşîd/Müessesetü'l- eyman, 1.baskı, Beyrut, 2001, I, s.121; en- Neseîfî, Ebu'l- Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n- Neseîfî (Medârikü't- tenzîl ve hakâiku't- te'vîl)*, I-III, Thk: Yusuf Ali Bedîvî, Daru'l- kelimi't- tayyib, 1. baskı, Beyrut, 1998, I, s.112; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebu'l- Fidâ İsmail ed-Dîmeşkî, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azîm*, Thk: Komisyon, I-XV, Müessesetü Kurtuba/Mektebetü Evladi'ş- şeyh li't-türâs, 1. baskı, Kahire, 2000, I, s.498; Ebussuud, İbn Muhammed el-İmâdî el-Hanefî, *Tefsîru Ebissu'ûd ev irşâdu'l- 'akli's-selîm ilâ mezâya'l- Kur'âni'l- Kerîm*, I-V, Thk: Abdulkadir Ahmet Atâ, Mektebetü'r- Riyâd el- hadise, Riyad, Tsz, I, s.218; el-Âlûsî, Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdâdî, *Rûhu'l- me'âni fî tefsîri'l- Kur'âni'l- 'azîm ve's- seb'u'l- mesânî*, I-XXIX, İhyâu't- türâsi'l- arabî, Beyrut, Tsz, I, s.329; İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru't- tahrîr ve't- tenvîr*, I-XXX, ed-Daru't- Tunusiyye li'n- neşr, Tunus, 1984, I, s.617.

27 Daha geniş bilgi için bkz: ez- Zeccâc, *Me'âni'l- Kur'an*, I, s.178; el- 'Ukberî, Ebu'l- Bekâ Abdullah b. el- Hasen, *et- Tibyân fî i'râbi'l- Kur'ân*, Thk: Se'd Küreyyim el- Fakî, Dâru'l- yakîn, 1. baskı, 2001, s.78; es- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf, *ed-Dürü'l- masûn fî 'ulûmi'l- kitâbi'l- meknûn*, I-XI, Thk: Ahmed Muhammed el-Harrât, Daru'l- kalem, Dîmeşk, Tsz., II, s.11-12; Sâfî, Mahmud, *el-Cedvel fî i'râbi'l- Kur'ân ve sarfuhû ve beyânuhû me'a fevâide nahviyyetin hâmmeten*, I-XV, Daru'r- reşîd, 1. baskı, Dîmeşk, 1995, I, s.206; ed-Dervîş, Muhyiddin, *İ'râbu'l- Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, I-IX, Daru İbn Kesîr/Daru'l- Yemâme,

daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Dolayısıyla kanaatimizce sözkonusu ayet şu şekilde bölünmelidir:

**وَلْتَجِدْتَهُمْ أَخْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ
يُعَمَّرَ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرْخِرِجِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا
يَعْمَلُونَ**

Bu ayetle alakalı diğer bir husus ayetin vakf-ı mu'âneka kapsamında da değerlendirilmiştir. Örneğin ez-Zerkeşî (794/1391) bu ayeti vakf-ı mu'âneka konusunda örnek göstermektedir.²⁹ Vakf-ı mu'âneka konusunda müstakil bir çalışma yapan Abdulaziz b. Ali el-Harbî de bu ayeti konu edinmiş ve yaptığı tahlil neticesinde **وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا** üzerinde vakf yapılmasının daha uygun olacağı kanaatine varmıştır.³⁰ Diğer yandan ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalardan birisinin müellifi olan Mustafa KARAGÖZ bu ayetteki mana ve vakf

8. baskı, Beyrut, 1999, I, s.144; ed-De'âs, Ahmed 'Ubeyd ve Diğerleri, *İ'râbu'l- Kur'âni'l- kerîm*, I-III, Daru'n- nemîr/Daru'l- Fârâbî, 1. baskı, Dımeşk, 2004, I, s.42; Sâlih, Behcet Abdulvahid, *el- İ'râbu'l- mufassal li kitâbillâhi'l- murattel*, I-XII, Daru'l- fikr, 1. baskı, Ürdün, 1993, I, s.121.

28 el-Ferrâ, *Me'âni'l- Kur'ân*, I, 62; en-Nehhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, Thk: Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî, 1.baskı, Daru'l- âlemi'l- kütüb, Riyad, 1992, s.70; et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, II, s.276; el-'Ummânî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Ali b. Said, *el-Mürşid fi'l- vukûf 'alâ mezâhibi'l- kurrâi's- seb'ati ve gayrihim min bâki'l- eimmeti'l- kurrâi ve'l- müfessirîn ve tebyinü'l- muhtâri minhâ 'alâ mezâhibi'l- s- seb'ati'l- müttefeki 'alâ kirâetihim (min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri süreti'n- Nisâ)*, Hind Mansur 'Avn Mansur el- 'Abdelî, Yüksek Lisans Tezi, Camiatu Ümmü'l- kurâ, 1423h, s.293; İbnü'l- Enbârî, Ebu Bekir Muhammed b. el-Kasım b. Beşşâr, *Kitâbu izâhi'l- vakfi ve'l- ibtidâ fi kitâbillâhi 'azze ve celle*, Thk: Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Matbûâtü mecme'i'l- luğati'l- arabîyye, I-II, Dımeşk, 1971, I, s.524; ed-Dânî, *el- Müktefâ fi'l- vakfi ve'l- ibtidâ fi kitâbillâhi 'azze ve celle*, Thk: Yusuf Abdurrahman el- Mer'âşlî, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1987, s.169; er- Râzî, *Mefâtihu'l- ğayb*, III, s.208; el- Ensârî, Ebî Yahyâ Zekerîyyâ, *el- Maksad li telhîsi mâ fi'l- mürşid fi'l- vakfi ve'l- ibtidâ* (el-Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulkarim, *Menâru'l- hüda fi beyâni'l- vakfi ve'l- ibtidâ* ile beraber aynı cilt içerisinde) Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el- Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, Mısır, 2. baskı, 1973, s.45; el-Beğavî, *Me'âlimü't- tenzîl*, I, s.123; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s.300; en- Neseî, *Medârik*, I, s.112; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't- tenvîr*, I, s.617.

29 ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi 'ulûmi'l- Kur'ân*, I-IV, Thk: Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Mektebetü Dâru't- türâs, 2. baskı, Kahire, 1404/1983, I, s.365 vd.

30 el-Harbî, Abdülaziz b. Ali, *Vakfu't- tecâzüb (el-mu'âneka) fi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Mecellet'ü Câm'atü Ümmü'l- kurâ li 'ulûmi's- şer'ati ve'l- luğati'l- 'arabîyyeti ve âdâbihâ, c.19, sy.31, 1425, Suudi Arabistan, s.15.

durumlarını detaylı bir şekilde izah ettikten sonra sonuç olarak bizim yukarıda ifade ettiğimiz kanaati benimsemiş ve uygun vakf yerinin وَمَنْ الَّذِينَ أَشْرَكُوا üzerinde olduğunu ifade etmiştir.³¹

3.1.2. Yusuf 12/24

وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهَا وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ

“Kadın ona sahip olmayı iyice aklına koymuş ve buna teşebbüs de etmişti. Eğer Rabbinin zinayı yasaklayan burhânını görmeseydi O da neredeyse kadına meyledecekti. Ancak biz fenâlığı ve çirkinliği ondan uzaklaştırmak için böylece burhânımızı gösterdik. Çünkü o, bizim çok ihlaslı kullarımızdandı.”

Bu ayet vakf -ibtidâ açısından üzerinde en çok durulan ayetlerden birisidir. Hatta bazı müfessirler bu ayete özel bir itina gösterilmesi gerektiğini söylemişlerdir.³² Tefsirlerimizde bu ayet hakkında çok uzun izahlar ve tartışmalar yer almaktadır. Ayetin nasıl anlaşılacağı ile ilgili tefsirlerimizde en çok tartışılan konu Yusuf (a.s.)’ın Züleyha ile beraber olmayı aklından geçirip geçirmediğidir. Ayetteki vakf durumu da bu tercihe göre şekillenmektedir. Bu bağlamda tefsirlerimizde öncelikli olarak ayette geçen هم filinin anlamı üzerinde durulmuş, ayrıca Yusuf (a.s.)’ın o zaman peygamber olup olmadığı ve peygamberlerin masumiyeti gibi konular, bunun yanında bazı tarihî/îsrâîlî rivayetler dikkate alınarak mesele izah edilmeye çalışılmıştır. Mutekaddimûndan bazıları, gelen rivayetlere dayanarak Yusuf (as)’ın Züleyha’ya meyletmiş olabileceğini kabul ederken özellikle müteahhirun uleması bu rivayetleri kesinlikle reddetmiş ve netice itibariyle Yusuf (as)’ın Züleyha’ya meyletmediğini

31 Karagöz, Mustafa, *Ayetlerdeki Durak Yerlerinin Manaya Etkisi (Bakara Suresi 96. Ayet Örneği)*, Bilimnâme, XXI, 2011/2, s.199-221.

32 er- Râzî, *Mefâtihu ’l- ğayb*, XVIII, s.117.

ifade etmişler, hatta meylettiğini savunanları da şiddetle tenkit etmişlerdir.³³ İrab³⁴ ve vakf-ibtida³⁵ eserlerinde de mesele genelde bu yönde izah edilmiştir. Secâvendî'nin vakf tercihinine göre hareket edildiğinde ise mana Yusuf (as)'ın Züleyhâ'ya meylettiğini kabul etme şeklinde anlaşılabilir.³⁶

Ayetin tefsirlerde, İ'râbu'l- Kur'ân türü eserlerde ve vakf-ibtidâ kaynaklarında nasıl değerlendirildiğini inceledikten sonra bizde oluşan kanaate gelince; öncelikle şunu ifade edelim ki müfessirlerimizin tamamı Yusuf (a.s.)'ın sonuç olarak Züleyha ile hiçbir şekilde

33 Rivayetler ve bu rivayetlere yapılan tenkitler hakkında daha geniş bilgi için bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, XIII, s.81-90; İbn Ebî Hâtim, Abdurrahman b. Muhammed İbn İdris er- Râzî, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azîm müseneden 'an Rasûlillâhi ve's- sahâbeti ve't- tâbi'în*, Thk: Es'ed Muhammed et-Tayyib, I-X, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1. baskı, Riyad, 1998, VII, s.2123; el-Mâturîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî el-Hanefî, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azîm el-müsemmâ te'vilâtu ehli's- sünne*, I-V, Thk: Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r- risâle nâşirûn, 1. baskı, Beyrut, 2004, II, s.575; es-Semerkandî, Ebu'l- Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsîru's- Semerkandî el-müsemmâ "Bahru'l- 'ulûm"*, I-III, Thk: Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud, Zekeriyya Abdulmecid en-Nevtî, Daru'l- kütübi'l- ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1993, II, s.157; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XII, s.312-313; er- Râzî, *Mefâtihu'l- ğayb*, XVIII, s.118; en- Neseî, *Medârik*, II, s.103; Ebussuud, *Tefsîr*, III, s.129; el-Âlûsî, *Rûhu'l- me'âni*, XII, s.214.

34 Geniş bilgi için bkz: ez-Zeccâc, *Me'âni'l- Kur'ân*, II, s.101; en-Nehhâs, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İ'râbu'l- Kur'ân*, I-V, Thk: Züheyr Gâzî Zâhid, Alemü'l- kütüb/Mektebetü'n- nehdati'l- arabiyye, 2. baskı, 1985, II, s.323; İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim, *Te'vilü müşkili'l- Kur'ân*, Thk: Ahmed Sakar, Mektebetü dâri't- türâs, 2. baskı, Kahire, 1973, s.404; ez-Zemahşerî, Cârullah Ebu'l- Kasım Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *Nüketü'l- i'râb fi garîbi'l- Kur'ân*, Thk: Muhammed Ebu'l- Fetûh Şerîf, Dâru'l- me'ârif, Kahire, Tsz, s.219; Sâfî, VI, s.408; Bârticî, (veya Bârtucî), Muhammed Nûri b. Muhammed, *el-Yâkûtu ve'l- mercân fi i'râbi'l- Kur'ân*, Dâru'l- a'lâm, 1.baskı, Ürdün, 2002, s.246; el-Harrât, Ahmed b. Muhammed, *el-Müctebâ min müşkili i'râbi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, I-IV, Mücemme'u'l- melik Fehdin li tîbâ'ati'l- mushafî's- şerîf, Medîne-i Münevvere, 1426h, II, s.498; ed- De'âs, *İ'râbu'l- Kur'ân*, II, s.84. ez-Zemahşerî yukarıda verdiğimiz ve *Nüketü'l- i'râb* isimli eserinde zikrettiği görüşünde takdim-tehiri kabul etmemesine rağmen tefsirinde **وَهُمْ بِهَا** şeklindeki okumayı da caiz görmekte, bunun iki fiil arasında mana bakımından fark olduğunu hissettirme açısından uygun olacağını ifade etmektedir. Bkz: ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, s.268. el-'Ukberî, *et- Tibyân*, s.469; es-Safâkusî, İbrahim Muhammed, *el-Mücid fi i'râbi'l- Kur'âni'l- mecîd*, Thk: Musa Muhammed Zenîn, Menşûrâtu külliyyeti'd- da'veti'l- İslâmiyye ve lecneti'l- huffâzi 'ale't- türâsi'l- İslâmî, Trablus, 1992, s.285; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l- masûn*, VI, s.468; ed-Dervîş, *İ'râbu'l- Kur'an*, III, s.518; Sâlih, *el- İ'râbu'l- mufassal*, V, s.288.

35 el-'Ummânî, Ebu Muhammed el-Hasan b. Ali b. Said, *el-Mürşid fi'l- vakfi ve'l- ibtidâ (min bidâyeti sûreti'l- Mâide ilâ âhiri sûreti'n- Nâs)*, Muhammed b. Hamûd b. Muhammed el-Ezûrî, Yüksek Lisans Tezi, Camiatu Ümmü'l- kurâ, 1423h, I, s.257-258; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, s.332; el-Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim, *Menâru'l- hüda fi beyâni'l- vakfi ve'l- ibtidâ* (el- Ensârî, Ebî Yahyâ Zekeriyyâ, *el- Maksad li telhîsi mâ fi'l- mürşid fi'l- vakfi ve'l- ibtidâ* ile beraber aynı cilt içerisinde) Şeriketü Mektebeti ve Matbaati

herhangi bir günah işlemediği konusunda hemfikirdirler. Bununla beraber bir kısmı (özellikle mutekaddimûn uleması) başlangıçta Yusuf (a.s.)'ın da Züleyha'ya karşı meyli olduğunu söylemiş, hatta bir kısmı teşebbüse geçtiğini de kabul etmiştir. Buna mukabil müfessirlerin pek çoğu ikisini de kabul etmemiş, bu tarz rivayetleri uydurma ve iftira olarak görmüş ve bu konuda mutekaddimûn ulemasını ağır bir dille eleştirmiştir. Bununla birlikte meyli olduğunu kabul edenler de etmeyenler de genel olarak ayetin manasını **وَهُمْ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ** şeklindeki okuyuşa göre (vasl okuyuşu) anlamışlar ve o şekilde mana vermişlerdir. Kanaatimizce de bu okuma şekli mananın daha net ve herhangi bir ihtilafa meydan vermeksizin anlaşılmasına daha uygundur. Zira diğer okuma türünde pek çok takdirlere ve uzun izahlara ihtiyaç duyulmaktadır. Atıf görüşüne temel teşkil eden rivayetlerin doğrulukları konusunda ciddî tenkitler yapılmış, bu rivayetleri esas alarak ayeti değerlendirmenin kelâmî açıdan izahı güç durumlara sebebiyet verdiği söylenmiştir. Bu rivayetleri kesin doğrular olarak kabul edip ayetteki vakf yerini ona göre belirleyerek sonra da durumu izah etmek için uzunca teviller yapmaya ihtiyaç yoktur. Kaldı ki diğer görüş daha çok müellif müellif tarafından tercih edilmiş, vakf-ibtidâ ve İ'rabu'l- Kur'ân türü eserlerde ifade edilmiş, el yazması ve matbu mushaflarda ona uygun işaretler kullanılmıştır. İtikaddaki mezhep imamımız el-Mâturîdî de aynı görüştedir. Hatta **وَهُمْ بِهَا** üzerinde vakfi tercih eden müellifler bile genel manayı vasl okuyuşuna göre vermektedirler. Diğer yandan bugün dünya üzerinde en çok baskısı yapılan Medine Mushafı ve Kuzey Afrika bölgelerinde basılan mushaflarda hep **وَهُمْ بِهَا** şeklindeki okuyuşa göre işaret konmaktadır. Yalnızca Secâvendî'nin vakf tercihlerini esas alan mushaflarda **وَهُمْ بِهَا** üzerinde mushafların genelinde **ج** işareti, bazılarında ise **ق** işareti mevcuttur. Açıkça ifade etmek gerekir ki bu işaretlerin hiçbiri nas hükmünde değildir ve alternatiflerine pek çok örnek olup bu örneklerin ilmi temelleri de mevcuttur. Dolayısıyla bu noktada kanaatimizce en doğru olan, **وَهُمْ بِهَا** üzerindeki **ج** işaretinin **وَلَقَدْ هَمَّتْ** üzerindeki **ق** işaretinin yerine getirilmesi ve ayetin **وَلَقَدْ هَمَّتْ** **بِهِ** şeklinde işaretlenerek bu tartışmaya meydan verilmemesidir.

Mustafa el- Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, Mısır, 2. baskı, 1973, s.193; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.192.

36 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, II, s.596. a.mlf., *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.241.

3.1.3. Kehf 18/28

**وَاضْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُدُونَ وَجْهَهُ
وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ يُبْدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِغْ مَنْ أَعْقَلْنَا قَلْبَهُ
عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا**

“Sırf rızasını umdukları için sabah akşam Rablerine yalvaranlarla beraber olmakta sebat et! Gözlerin sakın dünya hayatının süslerini arzularak onlardan başkasına kaymasın! Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, nefsinin hevâ ve hevesine uyan ve işi gücü hep aşırılık olan kimselere itaat etme!”

Secâvendî'nin tercihlerini esas alan mushaflarda ayetin ilk cümlesi **وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ** ifadesinden sonra bitmektedir ve **تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** diye başlayan cümle sonrasına bağlanmaktadır. Vakf-ibtidâ alimleri içerisinde yalnızca el-Uşmûnî (1100/1689) ve Secâvendî **تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** üzerinde vakfi uygun görmüşler, diğer alimler genelde **وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ** üzerinde vakf olduğunu ifade etmişlerdir.³⁷

Ayetin manasını sebep-i nüzûl rivayetlerini de dikkate alarak incelediğimizde ilk cümlelerin **وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا** şeklinde anlaşılmasının daha uygun olacağı görülmektedir. Zira ayrıntılar değişmekle beraber bu rivayetlerin ortak noktası müşriklerin sürekli Hz. Peygamber (s.a.s.)'den kendilerine ayrıcalık göstermesini talep etmeleridir. Onlar Hz. Peygamber (s.a.s.) ile görüşmek istedikleri zaman Peygamberimiz (s.a.s.)'in yanında bulunan ve toplumun zayıf ve güçsüz kesimlerine ait fakir müslümanları uzaklaştırmasını istiyorlardı. Eğer böyle yaparsa kendisini dinleyip müslüman olabileceklerini ve kendi kabilelerinin de onlara bakarak Müslümanlığı seçebileceklerini ifade ediyorlardı. Yine böyle bir talep esnasında Hz. Peygamber (s.a.s) de belki müslüman olmalarına vesile olur düşüncesiyle ilk başta buna olumlu yaklaşmıştı. Bunun üzerine sözkonusu ayet nazil oldu.³⁸

37 es-Secâvendî, *‘İlelu’l- vukûf*, II, s.660; a.mlf., *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.266; el-Uşmûnî, *Menâru’l- hüdâ*, s.231; İbnü’l- Enbârî, *İzâhu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, II, s.757; el-‘Ummânî, *el-Mürşid fi’l-vakf*, II, s.357; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.231; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.368; en-Nehhâs, *el- Kat’u ve’l- i’tinâf*, s.388; Kur’ân-ı Kerîm, eş-Şeriketü’t- Tûnûsiyye, I. baskı, 1969, s.304.

38 Rivayetler hakkında daha geniş bilgi için bkz: et-Taberî, *Câmi’u’l- beyân*, XV, s.238-239; el-Mâturîdî, *Te’vilât*, III, s.225; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, VII, s.2357; es-Semerkindî, *Bahru’l- ‘ulûm*, II, s.297; el-Beğavî, *Me’âlimü’t- tenzîl*, V, s.166; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, s.579; İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Ğalib el- Endelûsî, *el- Muharraru’l- vecîz fi tefsîri’l- kitâbi’l- ‘azîz*, I-V, Thk: Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Daru’l- kütübi’l- ‘ilmiyye, I. baskı, Beyrut, 2001, III, s.512; er- Râzî, *Mefâtihu’l- ğayb*, XXI, s.116; en- Nesefî, *Medârik*, II, s.297; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IX, s.127-129; es-Suyûtî, Celaleddin Ebu Abdurrahman,

Bu sebeple müfessirlerin pek çoğu bu ayetin tefsirini yaparken ayeti bizim teklifimize uygun yerden bölerek tahlil etmişler ve manayı da ona uygun şekilde anlamışlardır. İrab bakımından da bu şekilde izah edilmiştir.³⁹ Dolayısıyla ayetin aşağıdaki şekilde işaretlendirilmesi daha uygun olacaktır:

**وَاضِرٌ نَفْسِكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْعَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ يُدُونَ وَجْهَهُ
وَلَا تَعُدُّ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ يُدُّ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَا تُطِغْ مَنْ أَعْقَلْنَا قَلْبَهُ
عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوِيَهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا**

3.2. Mana Bakımından Daha Uygun Tercihlerin Olabileceği Bazı Örnekler

Secâvendî'nin bazı tercihlerini incelediğimizde - yukarıdaki örneklerde olduğu gibi manayı olumsuz veya yanlış aksettirecek kadar olmasa da – manayı doğru aksettirme bakımından yetersiz kaldığını ve aslında daha doğru tercihlere imkan bulunduğunu da görmekteyiz. Aşağıda buna uygun olduğunu düşündüğümüz iki örnek ayet incelenecektir.

3.2.1. Tevbe 9/128

Doğru vakf yerinin neresi olduğu konusunda üzerinde en çok tartışılan ayetlerden birisi de Tevbe 9/128. ayettir:

**لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ
بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ**

“Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.”

Esbâbü'n- nüzûl el-müsemmâ “Lübâbü'n- nükûl fî esbâbi'n- nüzûl”, Müessesetü'l- kütübi's-sekâfiyye, 1. baskı, Beyrut, 2002, s.114; Ebussuud, *Tefsîr*, III, s.516; el-Âlûsî, *Rûhu'l- me'ânî*, XV, s.262; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't- tenvîr*, XV, s.304; es-Sâbûnî, *Safvetü't- tefsîr*, II, s.189.

39 ez-Zeccâc, *Me'âni'l- Kur'ân*, III, s.281; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l- masûn*, VII, s.474; Sâfî, *el-Cedvel*, XV, s.176; ed-Dervîş, *İ'râbu'l- Kur'an*, XV, s.476; Sâlih, *el- İ'râbu'l- mufassal*, VI, s.375.

Mushaflarımızda bu ayette *عَزِيزٌ* kelimesi üzerinde vakf-ı mücevvez bulunmaktadır.⁴⁰ Cumhuriyetin tercihiyle göre ayetteki *عَزِيزٌ* kelimesi sonrasında gelen *عَلَيْهِ مَا عَنَّتُمْ* kısmına bağlıdır ve mana “sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir” şeklinde olur. Yukarıdaki mana da buna göre verilmiştir. Konuyu irab bakımından incelediğimizde ayetin cümlelerinin genellikle “*عَزِيزٌ عَلَيْكُمْ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ*” şeklinde bölündüğünü görmekteyiz. Bu taktirde ayet içerisinde herhangi bir takdire gerek kalmaksızın sözün unsurları tamamlanmış olmaktadır. Mushaflarımızdaki mevcut *ز* işaretine göre ise bu kelime öncesinde geçen *رَسُولٌ* kelimesinin sıfatıdır ve dolayısıyla kelime Hz. Peygamber (s.a.s.)’in sıfatı olup mana da “*Andolsun size içinizden izzetli ve şerefli bir peygamber gelmiştir*” şeklinde anlaşılır. Buna göre cümle *لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ عَزِيزٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ* takdirindedir. Yani arada takdim-tehir olmuştur. Dolayısıyla *عَزِيزٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ* ifadesinde cümle bitmektedir. Devamında gelen *عَلَيْهِ مَا عَنَّتُمْ* cümlesi ayrı, *حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ* ayrı, *بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ* ise ayrı cümlelerdir.⁴¹ Bu görüş tefsirlerimizde İbnü’l- Kuşeyrî (514/1120)’ye dayandırılmaktadır.⁴² Buna göre de “sizi

40 Bazı mushaflarda sözkonusu yerde *ق* işareti bulunmaktadır. Vakf işaretleri ile ilgili çalışmada bu ayeti de konu edinen Veli Kayhan orijinal işaretin *ق* olduğunu söylemekte, ayrıca M. Zeki Duman da bazı mushaflarda burada *ق* işareti bulunduğu bahsetmektedir. Daha önce Secâvendî’nin vakf sisteminde *ق* remziyle gösterilen bir tür bulunmadığı ifade edilmişti. Kayhan’ın Secâvendî’nin tefsirinden yola çıkarak *ق* işareti bulunduğu dair verdiği bilgi Secâvendî’nin vakf-ibtidâ ile ilgili eserinde verilen bilgilerle örtüşmemektedir. Müellifin kendi eserinden konuyu incelediğimizde Secâvendî’nin elimizdeki her iki eserinde de burada vakf-ı mücevvez anlamına gelen *ز* işareti koyduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte ‘İlelü’l- vukuf’ eserinin muhakkiki bir nüshada burada *ق* işareti de bulunduğu bahsetmektedir. Ancak daha önce de açıklandığı üzere bu işaret aslında Secâvendî’ye ait olmayıp müstensih uygulamasıdır ki zaten metnin içerisinde de Secâvendî *عَزِيزٌ* kelimesinden sonra *قَدْ قِيلَ* ifadesini kullanmaktadır. Dolayısıyla bu noktadaki işaret farklılığı muhtemelen eserin farklı nüshalarındaki bir farklılıktan kaynaklanmaktadır. Fakat özü itibarıyla *ق* işaretinin Secâvendî’ye ait olmadığı ve elimizdeki her iki eserinde de müellifin kendi beyanının vakf-ı mücevvez olduğu dikkate alındığında biz buradaki işaretin *ز* olduğunu daha güçlü bulduğumuzdan değerlendirmelerimizi vakf-ı mücevvez hükmü üzerinden yapacağız. Bkz: es-Secâvendî, ‘İlelü’l- vukuf, II, s.562; a.mlf., *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.227; Kayhan, Veli, *Doğru Okuma Bağlamında Mushafa İşaret Konulması: İcâm ve Sonrası*, Bilimnâme, XII, 2007/1, s.126; Duman, M. Zeki, *Tefsir, Te’vil ve Tefsirde Temel İlkeler Açısından Secâvendilerde Manaya Tesir Eden Önemli Üç Hata*, Tarihten Günümüze Kur’âna Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsir Akademisi, Özkan Matbaacılık, 1. baskı, Ankara, 2010, s.514.

41 ez- Zeccâc, *Me’âni’l- Kur’an*, II, s.477; en-Nehâs, *İ’râbu’l- Kur’ân*, II, s.241; el- ‘Ukberî, *et- Tibyân*, s.432; Sâfi, *el-Cedvel*, VI, s.68; ed-Dervîş, *İ’râbu’l- Kur’an*, XVI, s.297; ed- De‘‘âs, *İ’râbu’l- Kur’ân*, II, s.14;

42 Ebu Hayyân, *el-Bahru’l- muhît*, V, s.121.

sıkıntıya düşüren şeyler onun üzerindedir/aleyhinedir” gibi bir anlam ortaya çıkar.⁴³ Bu da çok zayıf kalan zorlama bir tevil olup müfessirlerin neredeyse tamamı ayeti **عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ** yapısına uygun şekilde anlamış ve açıklamışlardır.⁴⁴

Konuyu vakf-ibtidâ türü eserlerden incelediğimizde el- Uşmûnî ve Secâvendî dışında görüşlerini değerlendirmeye aldığımız hiçbir müellifin **عَزِيزٌ** kelimesi üzerinde vakftan bahsetmediği görülmektedir.⁴⁵ Bu konuda müstakil bir çalışma yapan M. Zeki Duman da aynı konuyu mushaftaki görüntü üzerinden gündeme getirerek Secâvendî'nin burada hata ettiğini ve bu işaretin mushaflardan mutlaka kaldırılması gerektiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Ancak dikkatli incelediğimizde aslında Secâvendî'nin de burada vaslı esas aldığını söyleyebiliriz. Zira kendisi burada vakf yapılabileceğine dair bir görüş olduğunu söyledikten sonra bunun zayıf bir görüş olduğunu ve evlâ olanın burada vakf yapılmaması gerektiğini “**وَلَا وَقَفَ فِي الْآيَةِ**” ifadesiyle açıkça beyan etmektedir.⁴⁷ Bizim yaptığımız araştırmadan da anlaşılabilir ki Secâvendî dahil hiçbir müellif esasen burada vakfi tercih etmemiş, ancak Secâvendî gibi bazıları sadece zayıf bir görüşü dile getirmekle yetinmişlerdir. Dolayısıyla burada bizim kanaatimiz ve teklifimiz ayetteki **ز** veya bazı mushaflarda bulunan **ق** işaretinin tamamen kaldırılması yönündedir.

3.2.2. Hucurât 49/12

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

43 Duman, *Secâvendî'lerde Manaya Tesir Eden Önemli Üç Hata*, s.514. **عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ** ifadesine Secâvendî'nin eserindeki **شَفَاعَةُ مَا أَثَمْتُمْ** takdirine bakılarak “*işlediğiniz günahlara şefaate edecektir*” manası da verilmiştir. Ancak eserin muhakkiki bu ifadede tashif olduğunu ve bunun başka nüshalarda **شَفَاعَةُ مَا أَثَمْتُمْ** şeklinde geçtiğini beyan etmektedir. Bkz: es-Secâvendî, *‘İlelü’l- vukûf*, II, s.562.

44 Bkz: el-Ferrâ, *Me‘âni’l- Kur‘ân*, I, s.456; et-Taberî, *Câmi‘u’l- beyân*, XII, s.97; el-Beğavî, *Me‘âlimü’t- tenzîl*, IV, s.115; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, III, s.110; er- Râzî, *Mefâtihu’l- ğayb*, XV, s.243; el-Kurtubî, *Tefsîr*, X, s.441; el-Beydâvî, *Envâru’t- tenzîl*, II, s.87; en- Neseî, *Medârik*, I, s.719; Ebussuud, *Tefsîr*, II, s.620; es-Sâbûnî, *Safvetü’t- tefsîr*, I, s.569.

45 İbnü’l- Enbârî, *İzâhu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, II, s.701; en-Nehhâs, *el- Kat‘u ve’l- i’tinâf*, s.298; el-‘Ummânî, *el Mürşid fi’l-vakf*, I, s.211; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.301; el-Uşmûnî, *Menâru’l- hüda*, s.172; el- Ensârî, *el- Maksad*, s.172.

46 Duman, *Secâvendî'lerde Manaya Tesir Eden Önemli Üç Hata*, s.514-516.

47 es-Secâvendî, *‘İlelü’l- vukûf*, II, s.562; a.mlf., *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.227.

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? Bakın, bundan nasıl da tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”

Ayetin *وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا* ifadesine kadar olan kısmına baktığımızda müminlere hitaben iki önemli ahlakî ilkedden bahsedildiğini görmekteyiz. Bunlardan birincisi *zan*, ikincisi ise *tecessüs* (*hata ve kusur arama, suçlarını araştırma*) konusudur. Her ne kadar bu iki kavram arasında dolaylı bir ilişkinin olduğu söylenebilirse de ilk bakışta bu kavramların birbirinden farklı olduğu ve farklı iki davranış biçimini ifade ettiği açıktır. Yukarıda da ifade edildiği üzere Secâvendî burada *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ* ifadesinden sonra vakf-ı mücevvez olduğu görüşündedir. Fakat bu ifadenin devamına bakıldığında yine zanla ilgili bir durumdan bahsedildiği görülmektedir: *إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ*. Birinci ifadede zandan kaçınılması gerektiği emredilirken hemen devamında bunun sebebi mahiyetinde bir ifadeyle söz devam etmekte ve gerek lafız gerek mana yönüyle iki ifade arasında açık ve güçlü bir ilişkinin varlığı kendini hissettirmektedir. Yani “zandan kaçının, zira zannın bir kısmı günahtır” şeklinde birbiriyle çok sıkı irtibatı bulunan iki cümle bulunmaktadır. Her ne kadar Secâvendî de burada birinci ifadede vaslın evlâ olduğuna hükmetse de uygulamada (muhtemelen devamında gelen ifadeler uzun olduğu için nefesin yetmemesi riskine karşı) genelde vakf yapılması alışkanlık halini almıştır. Okuyucular genellikle *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ* kısmını okuyup vakf yapmakta ve *إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا* şeklinde devam etmektedirler. Bu uygulamada Secâvendî'nin vakf-ı mücevvez hükmünün etkisi elbette ki inkar edilemez. Bize göre bu okuyuş vakf bakımından ideal değildir. Çünkü zandan bahsedilen iki ifade birbirinden koparılmakta, buna mukabil *zan* ve *tecessüs* konuları aynı cümlede toplanmaktadır. Bunun yerine zandan bahseden ilk iki ifade bir arada okunursa hem hüküm hem de hükmün illeti aynı cümle içerisinde toplanmış olur ki o da ayeti *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ* şeklinde okumaktır. Vakf-ibtidâ alimlerinin birinci tercihi de bu şekildedir.⁴⁸ Bundan daha önemlisi, cumhur *إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ* üzerinde genelde vakf görüşü belirtirken Secâvendî burada da tercihen vaslı esas almaktadır ki bu da kanaatimizce uygun değildir. Bu sebeple ayette sözkonusu yerdeki *ز* işaretinin kaldırılarak *إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ* kısmında vakfi öngörecekte hatta evlâ kılacak şekilde *ط* işareti konmasının uygun olacağını düşünüyoruz. Dolayısıyla ayet şöyle işaretlenebilir:

48 İbnü'l- Enbârî, *Îzâhu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, II, s.903; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, s.675; el-'Ummânî, *el Mürşid fi'l-vakf*, III, s.721; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.532; el-Uşmûnî, *Menâru'l- hüdâ*, s.367; el- Ensârî, *el- Maksad*, s.93.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ ۖ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

3.3. Secâvendî'nin Kendi Sistemi İçerisinde Çelişki Hissi Veren Bazı Vakf

Durumları

Kur'an- Kerim'de lafız ve mana yönünden birbirinin aynısı olarak tekrar eden bazı ayetler bulunduğu gibi bazen lafız bazen de mana itibariyle birbirine çok yakın ayetler de yer almaktadır. Mushaflarımızda bazen bu tür ayetlerde vakf işaretleri yönünden farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. Pek çok Kur'an okuyucusunun dikkatini çeken bu husus farklı platformlarda zaman zaman dile getirilmekte ve bu durumun sebebi sorgulanmaktadır. Örneğin vakf-ibtidâ alanında çalışmaları bulunan Süleyman et-Tayyâr bu durumu gündeme getirerek bazı örnekler vermekte, bu örneklerden yola çıkarak Secâvendî'nin bu tür yerlerde neden değişik hükümler verdiği anlamadığını söylemektedir.⁴⁹ Aslında bu durumun yalnızca günümüzde değil daha eski dönemlerde de tartışıldığı ve ilim erbabının dikkatini çektiği anlaşılmaktadır. Mesela XVI. yy Osmanlı alimlerinden Molla Aliyyü'l- Kârî de aynı konudan bahsetmektedir. Aliyyü'l- Kârî'nin bildirdiğine göre Yemen bölgesinden bazıları, lafızlar aynı olmasına rağmen mushaflarda yer alan bazı vakf işaretlerinin neden değişiklik gösterdiğini kendisine sormuşlar, O da bu farkı izah etmiştir. Secâvendî'nin bu tür uygulamaları hakkında ihtilaf edildiğini bu durumun tartışma konusu olduğunu beyanla örnek ayetler vermiş ve bu örnekler üzerinde kendi tercihini de göstermiştir. Bu izahlarında bazen Secâvendî'yi haklı bulmuş bazen de ona muhalefetle görüş bildirmiştir. Hatta kendi ifadesine göre bu konudaki izahlarını hocaları Şeyhu'l- kurrâ Ebu'l- Haram el-Medenî ve Şeyhu'l- kurrâ Siracüddîn Ömer eş-Şevâkî el-Yemenî'ye de aktarmış, onlar da bu izahları çok beğendiklerini ve doğru bulduklarını ifade etmişlerdir.⁵⁰ Bu bilgilerden anlaşıldığına göre Secâvendî'nin bu tür farklılıkları ilim erbabı içerisinde eskiden beri dikkat çekmiş ve tartışma konusu olmuş, alimlerimiz bu tür farklılıklar hakkında bazı icthad veya görüşler ortaya koymuşlardır.

49 et-Tayyâr, Müsa'id b. Süleyman b. Nasır, *Vukûfu'l-Kur'ân ve eseruhâ fi't-tefsîr dirasetün nazariyyetün me'a tatbikin 'ale'l-vakfi'l-lâzimi ve'l-meüte'aniki ve'l-memnû'*, Mucemme'ul-Melik Fehd li tıbbâti'l-mushafi'ş-şerif, Medine, 1431/2011, s.202.

50 Aliyyü'l- Kârî, *el-Minehu'l- fikriyye*, s.265-266.

Aşağıda bu duruma uygun düşen bazı örnekler üzerinden meseleye temas edilerek makul bir izah getirilmeye çalışılmıştır. Örneklerdeki farklılıkları incelerken cevabını aradığımız şey, Secâvendî'nin aynı iki ayetten birinde herhangi bir işaret kullanırken diğerinde aynı yerde neden farklı bir işaret kullandığı ya da hiç kullanmadığıdır. Çünkü Secâvendî benzer cümle yapısı ve anlam birlikteliği bulunan pek çok yerde genellikle aynı vakf hükümleri vermiştir. Örneğin Bakara 2/134 - Bakara 2/141. ayetler, Âli İmran 3/111 - Haşr 59/12. ayetler, Yunus 10/35 - Sâffât 37/154 - Kalem 68/36. ayetler ve Lokman 31/33 - Fâtır 35/5. ayetler bu kapsamda mukayese edilebilir. Ancak bazı yerlerde Secâvendî'nin kendi sistematığı içerisinde uyumsuzluklar göze çarpmaktadır.

3.3.1. Bakara 2/116 - Yunus 10/68 - Meryem 19/35 - Enbiyâ 21/26

- وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قَائُونَ ⁵¹
- قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ هُوَ الْغَيْبُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بِهَذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ⁵²
- مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ⁵³
- وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ⁵⁴

Bu dört ayetin ortak manası inkarcıların Allah (c.c.)'a çocuk isnat etmelerini kesin bir dille reddetmek ve Allah (c.c.)'in bundan münezzehtir olduğunu bildirmektir. Dolayısıyla bu ayetler gerek lafzî bakımdan gerek manen birliktelik arzeden ayetlerdir. Zaten pek çok müfessir bu ayetlerden herhangi birinin tefsirinde diğerlerine de atıfta bulunarak öncesinde izahının geçtiğini yahut aynı manada olduğunu beyan etmiştir. ⁵⁵

51 Bakara 2/116. İbn Âmir bu ayeti - Yunus Suresindeki gibi - evvelinde vâv'sız okumaktadır: Bkz: el-Beğavî, *Me'âlimü't- tenzîl*, I, s.141; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s.314; İbn Atiyye, *el- Muharrau'l- vecîz*, I, s.201.

52 Yunus 10/68.

53 Meryem 19/35.

54 Enbiya 21/26.

55 Sebeb-i nüzûl rivayetleri ve ayetlerin tefsirleri hakkında daha geniş bilgi için bkz: Mukâtil, İbn Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Thk: Abdullah Mahmut Şehhâte, I-V, Müessesetü't- târîhi'l- arabî, 1. baskı, Beyrut, 2002, I, s.133; et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, II, s.441; el-Mâturîdî, *Te'vilât*, I, s.85; el-Beğavî, *Me'limü't- tenzîl*, I, s.141; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s.314; er- Râzî, *Mefâithu'l- ğayb*, IV, s.25; Ebu Hayyân,

Pek çok vakf-ibtidâ alimi bu ayetlerdeki **وَلَدًا** kelimesi üzerinde - örneğin Bakara 2/116. ayette - herhangi bir vakftan sözetmeyip vakfin **سُبْحَانَهُ** kelimesi üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁶ Secâvendî ise Bakara 2/116. ayetteki **وَلَدًا** kelimesi üzerinde **ﻻ** işareti kullanarak vakf-ı memnû‘ bulunduğunu beyan etmiştir. Devamında getirdiği izahta ise aslında bu kelimedede vakf yapılabileceğini, sonrasında bulunan **سُبْحَانَهُ** sözüyle ibtidanın mümkün olduğunu, ancak kafirlerin iddialarından Allah (c.c.)’ı tenzih etmekte acele davranılması gerektiği münasebetiyle vasl yapılmasının daha münasip olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla Secâvendî’nin de burada vaslı birinci tercih olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ Buna mukabil Secâvendî Yunus 10/68. ayetteki **وَلَدًا** kelimesi üzerinde herhangi bir vakftan sözetmezken⁵⁸ Meryem 19/35. ayetteki **مِنْ وَلَدٍ** kelimesi üzerinde yine vakf-ı memnû‘ bulunduğunu ifade ederek aynı izahı yapmış⁵⁹, fakat Enbiya 21/26. ayetteki **وَلَدًا** kelimesi üzerinde de herhangi bir vakftan bahsetmemiştir.⁶⁰ Bu tablodan da açıkça görüldüğü üzere Secâvendî’nin benzer hatta aynı sayılabilecek dört ayet üzerindeki vakf tasarrufu farklıymış gibi görünmektedir.

Aslında dikkatli incelendiğinde Secâvendî’nin bu dört ayetteki ilgili yerde vakf bakımından tercihi değişmemekte, hepsi aynı sonuca çıkmaktadır. Fakat ikisinde **ﻻ** işareti kullanarak bir izahta bulunurken diğer ikisinde aynı izahta bulunmayıp herhangi bir işaret de kullanmamıştır. Kanaatimizce burada ‘Secâvendî’nin ilgili eserindeki bütün görüşlerinin motamot mushaf üzerinde gösterilmesi gayreti’ zahirde farklılık varmış gibi bir tablo ortaya çıkarmıştır. Fakat neticede müellifin ilkesi aynıdır. Yani Secâvendî bu dört ayette de aslında aynı görüştedir. Ancak aynı lafızlardan oluşan dört ayetin ikisinde müellifin izahlarına bakarak **وَلَدًا** kelimesi üzerinde **ﻻ** işareti koyup diğer ikisinde izah yok diye bu işareti kullanmamak okuyucunun zihninde soru işareti uyandırmıştır. Ayrıca bu durum bir açıdan işaret fazlalığına da yol açmaktadır. Dolayısıyla bize göre ilgili iki ayetteki **ﻻ** işaretinin de kaldırılması daha uygundur. Bunda hiçbir sakınca olmayıp aksine bu işaretler kaldırıldığı

el-Bahru’l- muhîd, VI, s.179; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IX, s.245; Ebussuud, *Tefsîr*, III, s.582; el-Âlûsî, *Rûhu’l- me’ânî*, XVI, s.92; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’l- tenvîr*, XVII, s.50.

56 İbnü’l- Enbârî, *Îzâhu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, I, s.529; en-Nehhâs, *el- Kat’u ve’l- i’tinâf*, s.76; el-‘Ummânî, *el- Mürşid fi’l-vukûf*, s.235; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.172; el-Uşmûnî, *Menâru’l- hüdâ*, s.47; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.47.

57 es-Secâvendî, *‘İlelu’l- vukûf*, I, s.232; *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.134.

58 es-Secâvendî, *‘İlelu’l- vukûf*, II, s.574; *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.232.

59 es-Secâvendî, *‘İlelu’l- vukûf*, II, s.681; *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.274.

60 es-Secâvendî, *‘İlelu’l- vukûf*, II, s.705; *Kitâbu’l- vakfi ve’l- ibtidâ*, s.285.

takdirde zaten lafzı aynı olan ayetlerde işaret bakımından da bir yeknesaklık ve uyum sağlanacaktır.

3.3.2. Âli İmrân 3/89 - Nur 24/5

- **إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ** ⁶¹

Ancak, sonra bu itikâdî hatalarından (siyak-sibaka göre tercüme) tevbe edip hallerini düzeltenler müstesnadır. Allah, affedendir, merhamet edendir.

- **إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ** ⁶²

Ama sonra bu iftira suçundan (siyak-sibaka göre tercüme) tövbe edip durumlarını düzeltenler müstesna! Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir.

Görüldüğü gibi bu iki ayet lafız bakımından harfî harfine birbirinin aynısıdır. Birinci ayet İslam dini geldikten sonra artık başka dinlere mensup olanların iman dairesi içerisinde sayılmayacakları zikredildikten sonra bu durumuna tövbe edip İslam'a girenlerle alakalı bir durumu ifade etmektedir.⁶³ İkinci ayet ise iffetli kadınlara zina suçu atıp da buna dört şahit getiremeyenlerin çarptırılacakları ceza zikredildikten sonra, bu suçlarına tövbe edenlerin durumunu ifade etmektedir.⁶⁴

Secâvendî bu ayetlerin ilkinde ilgili yerde herhangi bir vakftan bahsetmezken⁶⁵ ikinci ayette وَأَصْلَحُوا kelimesi üzerinde vakf-ı caiz olduğunu ifade edip buna sebep olarak devamında gelen فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ cümlesinin öncesini kapsamamasını, iki cümlenin mana bakımından ihtilaf etmesini göstermiştir.⁶⁶ Secâvendî bu izahında muhtemelen kazif (iffetli kadınlara zina iftirasında bulunma) suçu işleyen kişilerin tövbelerinin kabul edilip edilmemesiyle alakalı fikhî ihtilafları gözeterek hareket etmektedir. Zira Kadı Şüreyh, İbrahim en-Neha'î, Süfyan-ı Sevrî, Hasan-ı Basrî ve Ebu Hanife gibi müctehidlere göre kendisine had cezası uygulanan kişinin tevbesi kabul edilse de artık şahitliği kabul edilmez. Yalnızca fasıklığı düşer. Ancak

61 Ali İmran 3/89.

62 Nur 24/5.

63 Ayet ve sebep-i nüzül rivayeti hakkında daha geniş bilgi için bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, V, s.558; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, s.579; er- Râzî, *Mefâtihu'l- ğayb*, VIII, s.139; el-Kurtubî, *Tefsîr*, V, s.194-196.

64 Ayetin tefsiri ve verilen hükümler hakkında daha geniş bilgi için bkz: et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, XVII, s.175-176; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.268; er- Râzî, *Mefâtihu'l- ğayb*, XXIII, s.164; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XV, s.133-134.

65 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, I, s.380; *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.159.

66 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, II, s.734; *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.300.

cumhurun görüşü bu yönde olmayıp, tövbesinin de şahitliğinin de kabul edileceği yönündedir.⁶⁷ Secâvendî muhtemelen birinci görüşü esas aldığı için burada vakf yapılmasını uygun görmektedir. Bir önceki ayetin sonundaki وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ sözünden sonra لا işareti koyarak bu istisnayı öncesine bağlaması da bunu desteklemektedir. Yani Secâvendî sanki şöyle demektedir: “Bu kişiler tövbe ettikten sonra şehadeti kabul edilir mi edilmez mi bilinmez (ki bize göre edilmez)... Ancak Allah ğafûr ve rahîmdir.”

Bu durum aslında mezhep farklılıklarının Vakf-İbtidâ ilmine etkisi açısından da değerlendirilebilecek bir husustur. Nitekim ez-Zerkeşî, Vakf-İbtidâ ilminin diğer pek çok ilimle olduğu gibi Fıkıh ilmiyle de irtibatı bulunduğunu ifade ederken bu ayeti örnek göstermektedir.⁶⁸ Çünkü herhangi bir müellifin vakf-ibtidâ konusundaki tercihi çoğunlukla bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerinden mustağni değildir. Bu açıdan bakıldığında Secâvendî'nin müntesibi olduğu Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşü müellifin ilgili ayetteki vakf tercihini şekillendirmiştir diyebiliriz. Buna göre Secâvendî'nin bu iki ayet arasındaki vakf tercihi farklılığının makul bir gerekçeye dayandığını söylememiz mümkündür. Yani her iki ayet de kelimesi kelimesine aynı olmasına rağmen vakf bakımından bir farklılık barındırmasının altında yatan ince bir sebep vardır ki o da müellifin mezhep görüşüdür. Hatta bu gibi yerler Secâvendî'nin Kur'an'a ve ahkâma vukûfiyetini, Vakf-İbtidâ ilmindeki derinliğini, eserindeki titizliğini ve meselelere ince bir bakış açısıyla yaklaştığını göstermesi bakımından çok önemli örneklerdir. Dolayısıyla bu iki ayeti yüzeysel olarak değil daha dakik bir gözle incelediğimizde müellifin vakf tercihinin kendi sistematığı içerisinde çelişki arzetmediğini söyleyebiliriz.

Bizim kanaatimize gelince, biz burada Nur Suresindeki ayette وَأَصْلُحُوا sözü üzerinde bulunan ج işaretinin kaldırılmaması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü daha önce de ifade edildiği gibi bu tercih sistematik bir görüşün kabulünü yansıtan ince bir detaydır. Her ne kadar devamında gelen فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ cümlesi bu hükümden istisna tutulanlarla alakalı nihaî bir değerlendirmeyi ifade etse de, mezhep görüşümüze esas olan ictihadın çeşitli merhalelerden süzülerek ortaya konmuş olması ve mezhep sistemimizin bütünselliği içerisinde tutarlı bir yeri bulunması hasebiyle bu işaretin sabit kalması gerektiğine inanıyoruz. Dolayısıyla bize göre Secâvendî'nin bu iki ayet arasındaki vakf tercihi ihtilafı makul bir sebebe dayanmaktadır ve bazılarının iddia ettiği gibi tutarsız olarak görülmeyip bu ayrıntı muhafaza edilmelidir.

67 el-Kurtubî, *Tefsir*, XV, s.133.

68 ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, s.343.

3.3.3. Fussilet 41/46 - Câsiye 45/15

- مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ
لِّلْعَبِيدِ⁶⁹

Kim iyi bir iş yaparsa kendi lehine, kötülük yaparsa da kendi aleyhinedir. Rabbin kullarına asla zulmetmez.⁷⁰

- مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ
تُرْجَعُونَ⁷¹

Kim iyi iş yaparsa kendi lehine, kötülük yaparsa da kendi aleyhindedir. Sonunda Rabbinizin huzuruna götürüleceksiniz.

Tefsirlerden anlaşıldığına göre her iki ayet de gerek siyak-sibak bakımından gerek sonuç bakımından benzerlik göstermektedir. Ayetlerin tefsirindeki detaylar bir kenara bırakıldığında netice olarak bu iki ayetin aynı şeyi ifade ettiği ve genel bir ilke ortaya koyduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁷² Hatta örneğin el-Kurtubî (671/1272) gibi bazı müfessirler ikinci ayetin tefsirine hiç yer vermemiş ve açıklamanın daha önce geçtiğini ifade ederek Fussilet 41/46. ayete atıf yapmışlardır.⁷³

Konuyu vakf-ibtidâ eserleri çerçevesinde ele alacak olursak, müelliflerin genelde her iki ayette de aynı yerlerde aynı tür vakfların bulunduğunu ifade ettiklerini görmekteyiz. Alimlerin pek çoğunun genelde Fussilet 41/45. ayette yalnızca وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ifadesi üzerinde vakf bulunduğu, Casiye 45/15. ayette ise hiçbir yerde vakf bulunmadığı görüşünde olduklarını söyleyebiliriz.⁷⁴ Secâvendî'ye gelince, o ilk ayette yalnızca وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا sözü üzerinde vakf-ı

69 Fussilet 41/15.

70 Fussilet 41/46.

71 Casiye 45/15.

72 et-Taberî, *Câmi 'u'l- beyân*, XXI, s.83; a.g.m., *Câmi 'u'l- beyân*, XX, s.454; el-Mâturîdî, *Te'vilât*, IV, s.472; a.g.m., *Te'vilât*, IV, s.385; el-Beğavî, *Me'âlimü't- tenzîl*, VII, s.177; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s.386. Bir önceki ayet hakkında bazı sebab-i nüzûl rivayetleri zikredilmiş olmakla birlikte bu rivayetler sonuç bakımından ayetin bizim yukarıda verdiğimiz ve esas aldığımız anlamını etkilememektedir. Sözkonusu sebab-i nüzûl rivayetleri için bkz: et-Taberî, *Câmi 'u'l- beyân*, XXI, s.80; el-Vâhidî, Ebu'l- Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü nüzûli'l- Kur'an*, Thk: Kemal Besyûnî Zeğlûl, Daru'l- kütübi'l- ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1991, s.393-394; el-Beğavî, *Me'âlimü't- tenzîl*, VII, s.243; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s.489; er- Râzî, *Mefâtihu'l- ğayb*, XXVII, s.135; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XIX, s.150; a.g.m., *Tefsîr*, XVIII, s.432.

73 el-Kurtubî, *Tefsîr*, XIX, s.152.

mutlak bulunduğunu ifade etmektedir.⁷⁵ 2.ayette ise iki şart cümlesinin birbirine atfedildiğini ifade ederek وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا, üzerinde vakf-ı caiz (ج) bulunduğunu söylemiş, وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا, üzerinde ise devamında gelen ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ifadesinin aynı haberin devamı ve kıssa birliği olması sebebiyle vakf-ı mücevvez (ز) bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak muhakkik tarafından bazı nüshalarda ikinci noktada da ج işaretinin bulunduğu da belirtilmektedir.⁷⁶ Her iki durumda da - kanaatimizce - bu iki izah birbiriyle çelişkili durmaktadır.

Sonuç olarak bizim kanaatimiz bu iki ayetin gerek lafız gerek mana açısından birbirinin aynısı olduğu, mana veya irab bakımından tefsirlerimizde zikri geçen farklılıkların vakf açısından sonucu değiştirecek kadar önemli olmadığıdır. Son tahlilde ayetlerin siyak-sibakları benzerdir. Lafızları ve manaları aynıdır. İşaret bakımından da aynı olması daha uygun görünmektedir. Tür bakımından farklı değerlendirmeler yapılabileceği gerçeği göz önünde tutulmakla birlikte, bizim tercihimiz her iki ayette مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ üzerinde ‘vakf caiz, vasl evlâ’ anlamında ز veya ص işareti olabileceği, وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا, üzerinde ise vakfin daha güçlü olduğunu ifade eden ج veya ط işareti olabileceği şeklindedir. Ancak ط işaretinin daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Dolayısıyla her iki ayeti tek bir ayet gibi düşünerek konuşacak olursak işaretler

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ
لِّلْعَبِيدِ veya

ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا مَنْ عَمِلَ صَالِحًا
فَلِنَفْسِهِ şeklinde olabilir.

3.3.4. Diğer Örnekler

Konu hakkında yukarıda verilen üç örnek dışında başka örnekler de mevcuttur. Ancak biz diğer örneklere yalnızca birer cümleyle işaret edip ayrıntıyı bu konuda yapılacak müstakil araştırmalara bırakacağız.

Bakara 2/14 – Bakara 2/76:

74 İbnü'l- Enbârî, *İzâhu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, II, s.878,890; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, s.629,656; el-'Ummânî, *el-Mürşid fi'l-vakf*, III, s.661,694; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.499,517; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.344,356.

75 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, III, s.901; *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.382.

76 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, III, s.937; *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.399.

- **وَإِذَا لَعُفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ سَيِّئَاتِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ**
- **وَإِذَا لَعُفُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَنُحَدِّثُوكُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُخَاجُوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ**

Bakara 2/23 – Yunus 10/38 – Hud 11/13 – Tur 52/34:

- **وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**
- **أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيهِ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**
- **أَمْ يَقُولُونَ افْتَرِيهِ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ**
- **فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ**

Bakara 2/27 – Ra'd 13/25:

- **الَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ**
- **وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ**

Son cümle hariç neredeyse bütün kelimeleri aynı olan bu iki ayetteki farklılıklar, özellikle *فِي الْأَرْضِ* kelimesinin birinde vakf-ı mutlak hükmü verilmişken diğerinde bunun tam tersi olan vakf-ı memnu hükmü verilmesi dikkat çekicidir.

Bakara 2/39 – Teğâbün 64/10:

- **وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ**
- **وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَسِنَّ الْمَصِيرُ**

Bakara 2/255 – Ali İmran 3/2:

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ /
اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ

Çok bilinen ayetler olduğu için bazı müellifler de bu farklılığı konu edinerek Secâvendî'nin burada çelişkili hüküm verdiğini ifade etmektedirler.⁷⁷

Ali İmran 3/164 - Cuma 62/2:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ
آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَئِي صَلَالٍ
مُبِينٍ
هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ
الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَئِي صَلَالٍ مُبِينٍ

Hûd 11/50 - Hud 11/61:

وَالِي عَادٍ آخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ
غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ
وَالِي ثَمُودَ آخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ
غَيْرُهُ هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ
تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَوِيٌّ مُجِيبٌ

Görüldüğü üzere bu iki ayette ikinci cümleler aynı olmasına rağmen ilk cümleden sonra birinci ayette vakf-1 mutlak ikinci ayette vakf-1 lâzım hükmü verilmiştir. Aliyyü'l- Kârî de bu iki ayeti konu edinerek meseleyi tartışmaya açmaktadır.⁷⁸

Nahl 16/55 – Ankebut 29/66:

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ / لِيَكْفُرُوا بِمَا
آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

⁷⁷ Örneğin bkz: et-Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'ân*, s.202.

⁷⁸ Aliyyü'l- Kârî, *el-Minehu'l- fikriyye*, s.265.

Şuara 26/24 – Şuara 26/28- Duhan 44/7:

- قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ
- قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ
- رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ

Secâvendî'nin ilk iki ayette vakf-ı mutlak hükmü verip üçüncüsünde vakf-ı lazım hükmü vermesi Aliyyü'l- Kârî'nin de gündeme getirdiği ve tartıştığı bir husustur.⁷⁹

Yâsîn 36/15, 47 – Mülk 67/9:

- قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا أَنْتُمْ
إِلَّا تَكْذِبُونَ
- وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفَعُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ
مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعَمَهُ إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
- قَالُوا بَلَىٰ قَدْ جَاءَنَا بُرْهَانٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنَّ
أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ

Vakıa 56/27- Vakıa 56/41:

- وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ / وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا
أَصْحَابُ الشِّمَالِ

Aynı cümle yapısına sahip başka ayetler de vardır (örneğin Hâkka 69/19. ve 25.ayetler) ancak o ayetlerde hükümler aynıdır, burada ise farklılık bulunmakta ve sebebi anlaşılammaktadır.

Örneklerde de görüldüğü gibi aynı mantıkla gelen yerlerde aynı hükümler verilmesi beklenirken Secâvendî bu tür yerlerde bazen farklı illetlere dayanarak bazen de sebebi anlaşılammayacak şekilde farklı hükümler vermiştir. Ancak müelliflerden bazıları Secâvendî'nin bu gibi hükümlerini tutarsız bularak tartışmaya açmışlar ve bazı görüşlerini kabul etmemişlerdir. Kanaatimize göre bu tarz yerler yeniden ele alınarak incelenmeli ve mümkün olduğu kadar aynı hükümler ve aynı işaretler tercih edilmeli, bu konuda zihinlerde oluşan bazı istifhamlar giderilmelidir.

⁷⁹ Aliyyü'l- Kârî, *el-Minehu'l- fikriyye*, s.266.

5. Kaf (ق) İşareti

Bu işaret mushaflarımızda çokça kullanılan işaretlerden birisidir. Yaptığımız araştırmada bu işaretin bulunduğu bazı yerlerde mana bakımından kanaatimizce vakfa uygunluk bulunduğu, bazı yerlerde ise vakfin uygun olmadığı mütalaa edilmiştir. Bu sebeple biz ق işaretini incelerken manaya uygun düşen ve düşmeyen yerleri ayrı ayrı değerlendirmeyi daha doğru buluyoruz.

4.1. Manaya Uygun Olduğu Düşünülen Örnekler

4.1.1. Âli İmrân 3/193

**رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ
لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ**

Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, "Rabbimize inanın!" diye imana çağıran bir davetçiyi (Peygamberi, Kur'an'ı) işittik, hemen iman ettik. Ey Rabbimiz!" Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, uhumuzu iyilerle beraber al!" Secâvendî'nin sistemini esas alan mushaflarda ayet-i kerimedeki فَاَمَّنَّا sözünden sonra ق işareti, Medine baskısı mushaflarda ise ج işareti mevcuttur.

Î'râbu'l- Kur'ân türü eserlerde buradaki ikinci رَبَّنَا sözünün فَاَمَّنَّا sözünün mef'ulun bih'i olduğu (yani فَاَمَّنَّا بِرَبَّنَا takdirinde olduğu) şeklinde bir görüş rivayet edilmiştir.⁸⁰ Bu durumda 'faille mef'ulun arası açılmaz' ilkesinden hareketle arada vakf yapılmaması uygundur denebilir. Muhtemelen burada vakf olmayacağını söyleyenlerin delillerinden biri budur. Ancak kanaatimizce bu zayıf bir delildir. Zira öncelikle hiçbir vakf-ibtidâ eserinde bu izah esas alınmamıştır. Aksine, irab bakımından فَاَمَّنَّا kelimesi evvelinde geçen سَمِعْنَا veya أَنْ آمِنُوا sözüne atfedilmiştir.⁸¹ Buna göre ikinci رَبَّنَا sözü itirâziyye (yeni bir cümle) veyaistirhâmiyyedir (dua cümlesidir) ve her iki durumda da irabda mahalli olmaz. Dolayısıyla evveline atıf değildir. Bu izahlardan da anlaşılacağı üzere فَاَمَّنَّا sözünde vasl yapmak söz bakımından uygun düşse de kanaatimizce evlâlık bakımından uygun görünmemektedir.

Konuyu vakf-ibtidâ açısından inceleyecek olursak, Secâvendî dışında kalan ve bu araştırmada esas aldığımız bütün önemli vakf-ibtidâ alimleri burada vakfı esas almıştır.⁸² Secâvendî'ye göre ise burada vasl yapmak esastır. Zira ona göre فَاَمَّنَّا sözünden sonra gelen

80 es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l- masûn*, III, s.536.

81 es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l- masûn*, III, s.536; Sâfi, *el-Cedvel*, III, s.416.

ikinci رَبَّنَا tekrardır. Devamında gelen فَأَغْفِرْ لَنَا sözü öncesindeki فَاَمَّا ya atıftır ve اِذَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا takdirindedir. Bu sebeple Secâvendî burada vaslın evlâ olduğunu söyleyerek فَاَمَّا sözünde vakf yapmamıştır.⁸³ Bu tabloya göre Secâvendî dışındaki bütün vakf-ibtidâ alimleri فَاَمَّا üzerinde vakf yapılacağını ifade etmişler, yalnızca Secâvendî vaslı tercih etmiştir.

Bizim kanaatimize gelince, yaptığımız değerlendirmeler neticesinde burada vakf görüşünün daha münasip olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü, herşeyden önce zaten vakf-ibtidâ alimlerinin neredeyse tamamı vakf olduğunu söylemişlerdir. İkincisi, irab yönünden yapılan izahların çoğunluğu burada vakf yapmayı zorunlu kılmasa da en azından evlâ olmasını gerektirecek şekildedir. Secâvendî'nin irab yönünden esas aldığı te'vil kanaatimizce çok dolambaçlı ve zorlamadır. Ayrıca bu cümleleri Kur'an'ın îcâzı bakımından değerlendirdiğimizde, bu kısımdan önce gelen ve hep رَبَّنَا nidasıyla başlayan ifadelerin ardı ardına geldiğini görmekteyiz. Bu selîkanın bozulmaması ve niyâz atmosferinin kaybolmaması için vakf yapmak daha güzel ve uygun olacaktır. Hatta tilavet bakımından okuyucunun nefesinin sıkışmaması, daha güzel ve etkileyici bir kompozisyon oluşturup uygulayabilmesi açısından da vakf yapmak işini kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla kanaatimizce buradaki ق işaretinin ج işaretine çevrilmesi daha uygun düşmektedir.

Bu ayetin ifade tarzına benzer başka ayetler de vardır ve oralarda da bazen ق işareti kullanılmıştır. Örneğin İbrahim Suresi 40. ayet de bu bağlamda değerlendirilebilir.⁸⁴ Bu ayette وَمِنْ ذُرِّيَّتِي sözünden sonra ق işareti vardır. Biz, yukarıda açıkladığımız gerekçelerle burada da vakfın esas alınması gerektiğini ve aynı işaret değişikliğinin yapılmasının uygun olacağını düşünüyoruz.

4.1.2. Yusuf 12/24

وَلَقَدْ هَمَمْتُ بِهَا وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّي كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ

Bu ayet tefsir ve vakf bakımından çalışmamızın “Yanlış Anlaşılmaya Sebebiyet Veren Bazı Vakf Tercihleri” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmişti. Orada da ifade ettiğimiz

82 İbnü'l- Enbârî, *Îzâhu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, II, s.587; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, s.157; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.214; el-Uşmûnî, *Menâru'l- hüdâ*, s.93; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.93; Kur'an-ı Kerim (Tunus Baskısı), s.74.

83 es-Secâvendî, *İlelu'l- vukûf*, I, s.408; es-Secâvendî, *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.167.

84 “ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي (ق) رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءَ ” Ya Rabbî! Beni ve soyumdan gelecekleri namazı devamlı kılan kullarından eyle! Ya Rabbî duâmı kabul buyur!” İbrahim 14/40.

gibi Secâvendî'nin bu ayetteki vakf tercihi **وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا** üzerinde vakf yapıp **بُرْهَانَ** üzerinde vakf yapıp **وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ** sözünden sonra da *'burada da vakf yapılabileceği söylenmiştir (قد قيل)* diye görüş belirtmiştir. Ancak kendi görüşü **وَهَمَّ بِهَا** üzerinde vakf yapılması yönündedir.⁸⁵ Dolayısıyla Secâvendî'nin görüşlerini yansıtan mushaflarda bu ayette **وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ** sözünden sonra **ق** işareti bulunmaktadır. Söz konusu ayeti incelerken Secâvendî'nin *'burada vasl evlâdır'* görüşünün manayı doğru yansıtma bakımından hatalı görüldüğü, bu konuda cumhurun **وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ** sözünde vakfı tercihe şayan bulduğu ve birçok müfessirin de buna göre mana verdiği ifade edilmişti. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, buradaki **ق** işareti aslında vakf yapılması gereken uygun bir yerde bulunmaktadır. Ancak bu işaret vakf hükmünü güçlü şekilde ifade etmekten uzak, hatta biraz da tersini ifade eder durumdadır. Çünkü **ق** işareti *'vakf caiz, vasl evla'* şeklinde algılanmaktadır. Oysaki biz burada vakfın evla olduğunu, hatta önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu manayı ifade etmek için de buradaki **ق** işareti kaldırılarak yerine vakfı esas alan bir işaret konmalıdır kanaatindeyiz. Örneğin - daha önce bu ayeti incelerken ifade ettiğimiz gibi - **وَهَمَّ بِهَا** üzerinde bulunan **ج** işaretinin tamamen kaldırılması ve **ق** işaretinin de **ج** veya **ط** işaretiyle değiştirilmesi daha uygundur. Böylelikle hem çoğunluğun tercih ettiği mana daha doğru yansıtılmış, hem de buradaki **ق** işaretinin yeri korunmakla beraber tür bakımından daha uygun bir işaret tercih edilmiş olur.

4.1.3. Hacc 22/17

**إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّالِحِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ
أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْعِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ**

İnananlar, yahûdiler, sâbiiler, hıristiyanlar, mecûsiler ve (Allah'a) ortak koşanlar... Allâh, kıyâmet günü bunlar arasında hüküm verecek(haklıyı haksızı ortaya çıkaracak)tır. Şüphesiz Allâh, her şeye şahittir!"

Secâvendî'nin tercihlerini esas alan mushaflarda bu ayette **وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا** üzerinde **ق** işareti bulunurken Medine baskısı mushaflarda ise herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Görüldüğü gibi ayette en yaygın bazı inanç grupları zikredilerek, Allah (c.c.)'ın bunlardan hangisinin doğru yolda olduğuna dair hükmünü kıyâmet günü vereceği ifade edilmektedir. Müminler dışında zikredilen inanç grupları arasında aslında bir ayrım gözetilmemiş, asıl vurgu iman edenlerle etmeyenler arasındaki farka yapılmıştır. Dolayısıyla

⁸⁵ es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, II, s.596.

ayette bu gruplar sayıldıktan sonra söz detaylandırılmayıp “ve benzerleri” anlamında bir vurguyla tamamlanmıştır. Verilecek hüküm ise inananların cennetle mükâfatlandırılıp inanmayanların cehennemle cezalandırılması veyahut inanmayanlara hak ile batılın açıkça gösterilmesidir ki artık o esnada pişmanlık fayda vermeyecektir.⁸⁶

Dolayısıyla kanaatimizce aayette vakf-ibtidâ açısından dikkat edilmesi gereken husus öncelikle bu vurgunun yansıtılmasıdır. Yani ifade “*şunlar, şunlar, şunlar,*”) şeklinde gelmiş, devamında “*siz bunun gibi örnekleri çoğaltabilirsiniz*” vurgusu yapılmak istenmiştir. Ancak bu söze dökülmemiş, yani haber mahzûf bırakılmıştır.⁸⁷ Zira bu vurguyu cümlenin gelişinden anlıyoruz. Bunu belagat açısından daha iyi ifade edebilmek için de haberin hazfî uygun düşmektedir. İşte bu sebeple وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا üzerinde vakf yapmak, yani kelamı inkitaya uğratmak daha münasip düşmektedir.

Konuyu vakf-ibtidâ açısından incelediğimizde alimlerimizin وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا üzerinde vakftan ziyade يَوْمَ الْقِيَامَةِ üzerinde vakf yapılmasına uygun görüşler serdettiğini görmekteyiz.⁸⁸ Bununla birlikte yukarıda ifade ettiğimiz vurgudan dolayı biz bu noktada el-‘Ukberî ve es-Semîn el-Halebî gibi alimlerin görüşünü daha isabetli bularak vakf tercihinin maksad ve vurgu açısından daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ cümlesi nihaî bir hükümden bahsetmekte, yani aslında başka bir durumu ifade etmektedir. Dolayısıyla biz buradaki ق işaretinin kaldırılması gerektiği fakat bulunduğu yerde de vakf yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu işaretin yerine “vakf evlâ, vasl caiz” manasını ifade eden ط veya en azından ikisi de eşit derecede olan ج işaretinin konmasını daha uygun buluyoruz.

86 et-Taberî, *Câmi ‘u’l- beyân*, XVI, s.485; el-Mâturîdî, *Te’vilât*, III, s.362; İbn Atiyye, *el- Muharrau ‘l- vecîz*, IV, s.112; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XII, s.23; İbn Kesîr, *Tefsîr*, X, s.24.

87 el-Ferrâ, *Me ‘âni ‘l- Kur ‘ân*, II, s.218; et-Taberî, *Câmi ‘u’l- beyân*, XVI, s.486; ez- Zeccâc, *Me ‘âni ‘l- Kur ‘ân*, III, s.417; İbn Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Mekki, *Müşkilü i ‘râbi ‘l- Kur ‘ân*, I-II, Thk: Yasin Muhammed es-Süvvâs, Daru ‘l- Me ‘mûn li ‘t- türâs, 2. baskı, Dimeşk, Tsz., II, s.93; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.181; İbn Atiyye, *el- Muharrau ‘l- vecîz*, IV, s.112; er- Râzî, *Mefâtihu ‘l- ğayb*, XXIII, s.19; el- ‘Ukberî, *et- Tibyân*, s.590; el-Beydâvî, *Envâru ‘t- tenzîl*, II, s.442; en- Neseî, *Medârik*, II, s.432; Ebu Hayyân, *el-Bahru ‘l- muhîl*, VI, s.333; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürri ‘l- masûn*, VIII, s.243-244; Ebussuud, *Tefsîr*, IV, s.16; el-Âlûsî, *Rûhu ‘l- me ‘âni*, XVII, s.130; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t- tenvîr*, XVII, s.225; Sâfî, *el-Cedvel*, XVII, s.99; ed-Dervîş, *İ ‘râbu ‘l- Kur ‘ân*, XVII, s.111; ed- De ‘‘âs, *İ ‘râbu ‘l- Kur ‘ân*, II, s.306; Sâlih, *el- İ ‘râbu ‘l- mufassal*, VII, s.294.

88 es-Secâvendî, *‘İlelu ‘l- vukûf*, II, s.717; a.mlf., *Kitâbu ‘l- vakfî ve ‘l- ibtidâ*, s.291; ed- Dâni, *el- Müktefâ*, s.393; el-Uşmûnî, *Menâru ‘l- hüdâ*, s.255; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.255; Kur ‘ân-ı Kerim (Tunus Baskısı), s.346.

Vakf açısından ق işaretinin uygun yerde olduğu düşünölen ayetlere verilebilecek örnekler bunlarla sınırlı değildir. Örneğin Ankebut Suresi 60. ayet⁸⁹ ve Sâd Suresi 65. ayet⁹⁰ bunlardan en önemlileridir. Biz bu ve benzer diğer ayetler de incelenerek ayetlerdeki ق işaretlerinin kaldırılıp yerine vakfı esas alacak en uygun işaretin konmasının daha doğru olacağını düşünöyoruz.

4.2. Manaya Uygun Olmadığı Düşünölen Örnekler

Secâvendî'nin tercihlerini esas alan mushaflardaki bazı ق işaretleri ise - bizim kanaatimize göre - buldukları yerde manaya uygun düşmemektedir. Gerçi ق işaretinin ontolojik varlığı ve manasının ne olduğu ile ilgili muğlaklık daha önce de ifade edilmişti. Ancak burada biz konunun başka bir yönüne de vurgu yapıyoruz. Aşağıda ق işaretinin - bilinen anlamıyla da olsa - bize göre manaya uygun düşmediğı örnek yerler gösterilmiştir. Bu ve benzer yerler incelenerek buralardaki ق işaretlerinin tamamen kaldırılması gerektiğini düşünöyoruz.

4.2.1. Nisâ 4/101

وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَعْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنَّ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا

Yeryüzünde sefere çıktığınızda kafirlerin size zarar vermesinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Şu bir gerçek ki, küfre batanlar sizin için açık bir düşmandır.” Secâvendî'nin sistemini esas alan mushaflarda ayetteki مِنَ الصَّلَاةِ ifadesinden sonra ق işareti bulunmakta olup Medine baskısı mushaflarda bu noktada herhangi bir işaret bulunmamaktadır.

Bu ayette sefer esnasında kafirlerle alakalı bir tehlike baş göstermesi halinde namazın kısaltılabileceğine dair bir hüküm dile getirilmekte ve bu tehlike أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا şart cümlesiyle ifade edilmektedir. Mezheplere göre azimet veya ruhsat durumu değişmekle beraber müfessirlerin neredeyse tamamı, sözkonusu ayetten, bu durumda ve bu şartla namazın

89 *Nice hayvanlar var, kendi rızkını taşıyamaz. وَكَأَيِّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا (ق) اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ (ز) وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* “

Allah onları da rızıklandırıyor, sizi de. O her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.” Ankebut 29/60.

90 *(Resûlüm!) قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ (ق) وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ* “

Allah'tan başka bir tanrı yoktur.” Sâd 38/65.

kısaltılabileceğini anlamışlardır. Meselenin fikhî ayrıntısı bizim araştırmamız açısından sonucu etkileyecek durumda olmadığı için biz yalnızca bu kadarını söylemekle yetiniyoruz.⁹¹

Konuyu lafzî açıdan değerlendirdiğimizde buradaki *إِنْ خَفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا* cümlesi her halukarda şart cümlesi konumundadır.⁹² Ancak bu şart cümlesinin nereye bağlı olduğu konusunda iki görüş vardır: 1) Cumhura göre bu cümle öncesiyle irtibatlıdır ve hüküm de ona göre verilmiştir. Dolayısıyla bu görüşe göre sözkonusu şart yolculukta namazı kısaltmanın şartı olarak kabul edilmektedir. 2) Bazıları ise bu cümleyi şart cümlesi olarak kabul etmekle beraber aynı zamanda bir başlangıç cümlesi (*isti'nâfiyye*) olduğunu ve bu şartın cevabının mahzûf olduğunu, cümlenin *إِنْ خَفْتُمْ فَاقْصُرُوا* *korkarsanız kısaltın* takdirinde olduğunu söylemişlerdir.⁹³ Bu görüşün altyapısında sözkonusu şartın yolculuk namazı için değil bir sonraki ayette zikredilen 'korku namazı' için geçerli olduğu kabulü vardır.⁹⁴ Dolayısıyla bu teville göre vakf yeri *مِنَ الصَّلَاةِ* sözünden sonradır. el-Uşmûnî bu gerekçeyle *مِنَ الصَّلَاةِ* üzerinde vakf-ı tâm olduğunu ifade etmiş, ayrıca el-Cürçânî'nin de bu görüşte olduğu nakledilmiştir.⁹⁵

91 Daha geniş bilgi için bkz: eş-Şâfi'î, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l- İmâmi's- Şâfi'î*, I-III, Thk: Ahmed b. Mustafa el-Ferrân, Daru't- tedmûriyye, 1. baskı, Riyad, 2006, II, s.650-653; et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, VII, s.404-423; en-Nehhâs, *Me'âni'l- Kur'an*, II, s.176-179; el-Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l- Kur'an*, I-V, Thk: Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru ihyai't- türâsi'l- arabî / Müessesetü't- târihi'l- arabî, Beyrut, 1996, III, s.230-236; İbnü'l- Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l- Kur'an*, I-IV, Thk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Daru'l- kütübi'l- 'ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 2003, I, s.209-218; el-Kurtubî, *Tefsîr*, VII, s.72-76; el-Beydâvî, *Envâru't- tenzîl*, I, s.385-386; en- Nesefî, *Medârik*, I, s.390; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Ravâi'u'l- beyân tefsîru âyâti'l- ahkâmi mine'l- Kur'an*, Mektebetü'l- gazâlî, II, Beyrut, Tsz., I, s.509-519.

92 Sâfi, *el-Cedvel*, V, s.148; ed-Dervîş, *İ'râbu'l- Kur'an*, V, s.97. İbn Mes'ud ve Übeyy b. Ka'b (r.anhüm)'dan rivayet edildiğine göre onlar bu ayeti *فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا* şeklinde, yani *إِنْ خَفْتُمْ* kısmını düşürmek suretiyle cümle-i şartiyye olmaktan çıkararak okumuşlardır. Ancak cumhurun kıraati bu değildir. Bkz: es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l- masûn*, IV, s.83.

93 Bârticî, *el-Yâkûtu ve'l- mercân*, s.102; ed- De'âs, *İ'râbu'l- Kur'an*, I, s.218; el-Harrât, *el-Müctebâ*, I, s.194; Sâlih, *el- İ'râbu'l- mufassal*, VII, s.364.

94 Bu görüşte olanlara göre aslında bu ayet her ne kadar tek ayetmiş gibi görünse de mana bakımından iki farklı ayettir. Birinci kısım *مِنَ الصَّلَاةِ* sözünde tamamlanmıştır. *إِنْ خَفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا* diye başlayan söz devamında gelen ayetle irtibatlıdır. Devamındaki ayette ise savaş esnasında kılınan namazdan bahsedilmekte ve dolayısıyla bu şart o namazın kısaltılmasının şartı olmaktadır. Yani ayet *إِنْ خَفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا* diye başlayıp devam etmekte ancak aradaki *عَدُوًّا* sözü cumle-i mu'terize (ara cümle) olmaktadır.

95 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, II, s.432; el-Uşmûnî, *Menâru'l- hüdâ*, s.106. Ancak bizim yaptığımız araştırmada el-Cürçânî'nin böyle bir ifadesine rastlanmamıştır. Bkz: el-Cürçânî, Abdulkahir, *Dürü'd- durer fi tefsîri'l- Kur'âni'l- 'azîm*, I-II, Thk: Talat Salah Ferhan, Muhammed Edib Şekûr, Daru'l- fiker, 1. baskı,

Fakat daha önce de ifade edildiği gibi çoğunluk farklı düşünmekte ve bu görüşe itiraz edilmektedir. Örneğin el-Kuşeyrî'nin bu tevili zorlama bir tevil olarak kabul ettiği aktarılmış, aynı şekilde İbnü'l- Arabî bu ayette sözün **مِنَ الصَّلَاةِ** kelimesi üzerinde bittiğini söyleyenleri cehaletle itham etmiş ve bunun doğru olmadığını dile getirmiştir.⁹⁶

Bu ayeti vakf-ibtidâ açısından incelediğimizde de çoğunluğun görüşüne uygun tercihlerle karşılaşmaktayız. İbnü'l- Enbârî bu ayette herhangi bir vakf yeri zikretmezken en-Nehhâs, ed-Dânî ve el-Ensârî gibi alimler **إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا** sözünden sonra vakf-ı kâfi olduğunu ifade etmişlerdir. el-Hebtî'nin vakf tercihlerini yansıtan mushafta da **مِنَ الصَّلَاةِ** üzerinde herhangi bir vakf işareti mevcut değildir.⁹⁷ Secâvendî yukarıda verdiğimiz ikinci görüşü eleştirmiş ve bu şartın aynı ayette zikredilen yolculuktaki namaz için olduğunu açıkça ifade etmiştir. Dolayısıyla Secâvendîye göre de **مِنَ الصَّلَاةِ** sözü vakf yeri değildir. Ayetteki vakf yeri **إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا** sözünden sonradır ve tür bakımından da vakf-ı mutlaklıdır.⁹⁸ Görüldüğü gibi vakf-ibtidâ alimlerinin neredeyse tamamı **إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا** sözünden sonra vakf yapılacağını kabul etmektedirler. Bizim ulaştığımız kaynaklarda yalnızca el-Uşmûnî'nin **مِنَ الصَّلَاةِ** üzerinde vakf-ı tâm olduğunu söylediği görülmüş, diğerleri burada herhangi bir vakf bulunmadığını kabul etmişler, hatta Secâvendî bu görüşü tahlil ederek yanlış olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla biz burada çoğunluğun görüşüne göre hareket etmeyi daha uygun buluyoruz. Yukarıda da ifade edildiği gibi Secâvendî dahil neredeyse bütün vakf-ibtida alimleri buradaki şart cümlesini öncesine bağlamış ve vakfı zayıf görmüşlerdir. Bu sebeple biz, tefsirlerimizde ortaya konan mananın daha doğru ifade edilebilmesi için bu işaretin bulunduğu yerden tamamen kaldırılması gerektiğini düşünüyoruz.

4.2.2. Enbiyâ 21/63

قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَسَأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطَلِقُونَ

Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi." Secâvendî'nin sistemini esas alan mushaflarda ayetteki **فَعَلَهُ** kelimesinden sonra ق işareti, Medine baskısı mushaflarda ise هَذَا kelimesinden sonra ج işareti mevcuttur. Her iki mushafta da ayette başka işaret bulunmamaktadır.

Umman, 2009, I, s.521.

96 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, II, s.432; İbnü'l- Arabî, *Ahkâmu'l- Kur'an*, I, s.217.

97 İbnü'l- Enbârî, *Îzâhu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, II, s.604; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, s.180; ed-Dânî, *el- Müktefâ*, s.224; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.106; Kur'an-ı Kerim (Tunus Baskısı), s.94.

98 es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, II, s.432-433; a.mlf, *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.175.

Ayet-i kerimede Hz. İbrahim (a.s.)'ın putları kırdıktan sonra kavmiyle yaşadığı diyalogdan bir cümle aktarılmaktadır. Kavminin kendisine putları neden kırdığını sormaları üzerine Hz. İbrahim (a.s.) putları kendisinin kırmadığını, bu işi kendisinin diğer küçük putlarla eşit tutulmasına kızan oradaki en büyük putun yaptığını söylemektedir. Devamında da - dikkat çekme amacıyla ve bilinçli olarak, yani ta'riz maksatlı - eğer inanmıyorlarsa gidip bunu kırılan putlara sorabileceklerini ifade etmektedir.⁹⁹

İ'rabu'l- Kur'ân türü eserlerde ayetteki vakf yerini etkileyecek birkaç görüş belirtilmiştir: 1) Alimlerin çoğunluğu كَبِيرُهُمْ فَعَلَهُ sözünün faili olarak görmüşlerdir. كَبِيرُهُمْ sözünden sonra gelen هَذَا ise bu kelimededen bedel veya sıfattır. Bu durumda فَعَلَهُ üzerinde vakf yoktur, zira fiille fail birbirinden ayrılmaz. 2) Kisâî'den gelen bir rivayette onun bu cümleyi “ *yapan yapmış*” taktirinde kabul ettiği, dolayısıyla failin mahzuf olduğunu söylediği ifade edilmiştir. Burada vurgu Hz. İbrahim (a.s.)'ın verdiği cevaptaki bilinmezliğin mübalağasına yöneliktir. Yani “*yapan yapmış, ben nerden bileyim!*” şeklinde, kendisinin haberi olmadığını hissettiren bir cevap vermiştir. Devamında gelen كَبِيرُهُمْ هَذَا ise mübteda-haberdir. Dolayısıyla ona göre فَعَلَهُ üzerinde vakf yapılmalıdır. 3) Yine bu ayette vakfın كَبِيرُهُمْ üzerinde olduğu ve هَذَا فَاَسْأَلُوهُمْ sözünden ibtidâ yapıldığı da rivayet edilmiştir. Alimlerin çoğunluğu bu görüşlerden ilkini esas almıştır. Bir çok alim cümlenin فَعَلَهُ مِنْ فَعَلَهُ şeklinde takdir edilmesini ve bu izaha göre de فَعَلَهُ üzerinde vakf yapılmasını (Kisâî'nin görüşü) hatalı görüp kabul etmemişlerdir. Üçüncü görüş de cümlenin unsurlarının bölündüğü gerekçesiyle kabul edilmemiştir.¹⁰⁰

Vakf-ibtidâ yönüne gelince, İbnü'l- Enbârî, en-Nehhâs, ed-Dânî ve el-Hebtî gibi müellifler bu ayette herhangi bir vakf yeri belirtmemişlerdir.¹⁰¹ Çalışmamızda tercihlerinden yola çıktığımız Secâvendî bu ayette فَعَلَهُ üzerinde vakf yapılabileceği görüşünün (Kisâî'nin

99 Kıssayla alakalı daha geniş bilgi için bkz: Mukâtil, *Tefsîr*, III, s.85; et-Taberî, *Câmi'u'l- beyân*, XVI, s.300; el-Mâturîdî, *Te'vilât*, III, s.334; el-Beğavî, *Me'âlimü't- tenzîl*, V, s.325; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, s.152; İbn Atiyye, *el- Muharraru'l- vecîz*, IV, s.87; er- Râzî, *Mefâtihu'l- ğayb*, XXII, s.185; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XIV, s.222; el-Beydâvî, *Envâru't- tenzîl*, II, s.425; en- Nesefî, *Medârik*, II, s.410; Ebu Hayyân, *el-Bahru'l- muhîr*, VI, s.302-303; İbn Kesîr, *Tefsîr*, IX, s.411-418; İbn Kuteybe, *Te'vilu müşkili'l- Kur'ân*, s.268; Ebussuud, *Tefsîr*, III, s.712-713; el-Âlûsî, *Rûhu'l- me'ânî*, XVII, s.65-66; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't- tenvîr*, XVII, s.100-103.

100 el- 'Ukberî, *et- Tibyân*, s.581; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürri'l- masûn*, VIII, s.178; Sâfî, *el-Cedvel*, XVII, s.46; ed-Dervîş, *İ'râbu'l- Kur'an*, XVII, s.51; Bârticî, *el-Yâkûtu ve'l- mercân*, s.335; el-Harrât, *el-Müctebâ*, II, s.727; ed- De'âs, *İ'râbu'l- Kur'ân*, II, s.290; Sâlih, *el- İ'râbu'l- mufassal*, VII, s.234.

101 İbnü'l- Enbârî, *İzâhu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, II, s.776; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- itinâf*, s.428; ed-Dânî, *el- Müktefâ*, s.388; Kur'an-ı Kerim (Tunus Baskısı), s.493.

görüŖü) uzak bir ihtimal olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eserin muhakkiki de bir nüshada bu yerde ق yerine ز işaretinin bulunduğunu ifade etmektedir.¹⁰² el-UŖmûnî ise Kisâî'nin görüŖünü benimsemiŖ ve burada vakf-ı tâm olduğunu kabul etmiŖtir. Ancak diğer görüŖü de caiz görmektedir.¹⁰³ Zekeriyâ el-Ensârî ise her iki görüŖü (قيل) lafzıyla vererek aralarında herhangi bir tercih yapmamıŖtır.¹⁰⁴ Bu ayette vakf açısından en geniŖ tahlili el-'Ummânî yapmakta ve فَعْلُهُ üzerinde vakf yapanların maksadının Hz. İbrahim (a.s.)'ın yalan söylemediğini ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir. Zira bu sözün faili كَبِيرُهُمْ olursa o takdirde Hz. İbrahim (a.s.) yalan söylemiŖ olur ki bu da peygamberler için caiz değildir.¹⁰⁵ Ancak kanaatimizce bu zorlama bir tevilden ibarettir.

Yukarıdaki değerlendirmelerden sonra bizim kanaatimiz burada çoğunluğun görüŖünün daha isabetli olduğu yönündedir. Çünkü zorlama teville girmeden ve irab bakımından daha açık bir izahla mesele anlatılmıŖ olmaktadır. Hz. İbrahim (a.s.)'ın bu sözü ta'riz maksadıyla söylediği açıktır. Olayla ilgili kıssa da bunu ortaya koymaktadır. Hal böyleyken ve daha kolay ve net bir izahla konu anlaŖılabilecekken uzun tevellere başvurup meseleyi çıkmaza sokmaya lüzum yoktur. Birçok yerde olduğu gibi burada da sözkonusu ق işareti kaldırılmalıdır. Ayette mutlaka bir vakf yeri olacaksa o yer كَبِيرُهُمْ هَذَا sözünden sonradır ve Secâvendî'nin vakf türleri bakımından buraya vakf-ı mücevvez (ج) veya vakf-ı murahas (ص) işareti konabilir. Ancak kanaatimizce buna da ihtiyaç yoktur. Bu ayet baŖından sonuna kadar lafiz ve mana bakımından bir bütündür ve bu bütünlük bozulmadan okunmalıdır.

4.2.3. Mümin 40/28

**وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِّنَ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا
أَن يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِن يَكُ
كَاذِبًا فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِن يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدْكُمْ إِن
اللَّهُ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ**

Firavun ailesinden olup, imanını gizleyen mümin bir adam Ŗöyle dedi: Siz bir adamı "Rabbim Allah'tır" diyor diye öldürecek misiniz? Halbuki o, size Rabbinizden apaçık mucizeler getirmiŖtir. Eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer doğru söylüyorsa sizi

102 es-Secâvendî, 'İlelu'l- vukûf, II, s.707;a.mlf., Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ, s.286.

103 el-UŖmûnî, Menâru'l- hüdâ, s.250.

104 el- Ensârî, el-Maksad, s.251.

105 el-'Ummânî, el MürŖid fi'l-vakf, II, s.403.

tehdit ettiğinin (azâbın), bir kısmı olsun gelip size çatar. Şüphesiz Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi doğru yola erdirmez”

Görüldüğü gibi ayette Firavun’un Musa (a.s.)’ı öldürmek istemesi üzerine, Firavun halkından olan ve iman ettiği halde imanını gizleyen bir adamın buna itiraz etmesi, ardından mantıklı izahlar getirerek onları Musa (a.s.)’ı öldürmekten vazgeçirmeye çalışması diyalog şeklinde verilmektedir. Bu adamın Firavun’un halkından olduğunu belirten kısım ayette وَقَالَ فِرْعَوْنُ رَبِّ اجْعَلْ لِي قُوَّةً وَاجْعَلْ لِي جُودًا وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا أَصَابَ الْقَوْمَ بِسُلْطَانِهِ هَمَّ لِي وَهَمَّ لِلْحَوَارِثِ كَيْفَ يُؤْمِنُونَ وَأَلْمَمُوا بِهِ كَيْفَ يُضِلُّونَ وَيُؤْمِنُونَ بِآيَاتِهِ كَيْفَ يُؤْمِنُونَ وَقَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي قُوَّةً وَاجْعَلْ لِي جُودًا وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا أَصَابَ الْقَوْمَ بِسُلْطَانِهِ هَمَّ لِي وَهَمَّ لِلْحَوَارِثِ كَيْفَ يُؤْمِنُونَ وَأَلْمَمُوا بِهِ كَيْفَ يُضِلُّونَ وَيُؤْمِنُونَ بِآيَاتِهِ كَيْفَ يُؤْمِنُونَ

Konunun vakf yeri bakımından izaha kavuşturulabilmesi için öncelikle bu iman eden adamın kim olduğu hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Zira vakf açısından kilit nokta burasıdır. Tefsirlerimize baktığımızda bu konuda iki farklı görüş zikredildiğini görmekteyiz: 1) Bu adam Firavun halkından birisidir. 2) Bu adam Firavun halkından olmayıp İsrailoğullarından birisidir. Müfessirlerin büyük çoğunluğunun ilk görüşte olduğunu görmekteyiz. Zira Firavun bu adamın sözünü dinlemiş ve Musa (a.s.)’ı öldürmekten vazgeçmiştir. Eğer bu adam kendi kavminden olmayıp İsrailoğullarından olsaydı onun sözünü dinlemeyeceği, çünkü Firavun’un İsrailoğullarını düşman olarak gördüğünü ifade edilmiştir. Kaldı ki ayetin devamında da zaten bu adam “يَا قَوْمِ! Ey Kavmim!..”¹⁰⁶ diye söze başlamakta ve o gün için iktidar ve saltanatın kendi ellerinde olduğunu ifade etmektedir. O esnada İsrailoğulları iktidar sahibi olmadıklarına göre bu adamın Firavun kavminden olduğu hem aklen hem de bizzat kendi ifadesiyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu kıssanın icmalen Tevrat’ta da geçtiği ve orada da bu adamın Firavun kavminden birisi olduğu şeklinde anlatıldığı ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Dolayısıyla bu adamın İsrailoğullarından olduğu görüşü çok zayıf kalmış ve tercih edilmemiştir.

106 يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَتَصَرَّفْنَا مِنْ بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا (ط) قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ Ey kavmim! Bugün, yeryüzüne hakim kimseler olarak hükümranlık sizindir. Ama Allah’ın azabı bize gelip çatarsa, kim bize yardım eder? Firavun: Ben size kendi görüşümü söylüyorum ve yine size ancak doğru yolu gösteriyorum dedi.” Mü’min 40/29.

107 Örneğin bkz: et-Taberî, *Câmi’u’l- beyân*, XX, s.311; el-Beğavî, *Me’âlimü’t- tenzîl*, VII, s.146; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, V, s.342; İbn Atiyye, *el- Muharraru’l- vecîz*, IV, s.556; er- Râzî, *Mefâtihu’l- ğayb*, XXVII, s.58; el-Kurtubî, *Tefsîr*, XVIII, s.348; el-Beydâvî, *Envâru’l- tenzîl*, III, s.207; en- Neseî, *Medârik*, III, s.208; Ebu Hayyân, *el-Bahru’l- muhîr*, VII, s.441; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürü’l- masûn*, IX, s.472; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XII, s.185; el-Âlûsî, *Rûhu’l- me’ânî*, XXIV, s.63; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t- tenvîr*, XXIV, s.128; es-Sâbûnî, *Safyetü’t- tefsîr*, III, s.100.

İrab açısından baktığımızda alimlerimiz tarafından çeşitli tevil ve taktirler ifade edilmekle birlikte çoğunluk bu adamın Firavun'un kavminden olduğunu ve netice itibariyle bu ayette lafzın وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ şeklinde arada vakf yapılmadan okunması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

Yukarıdaki iki farklı görüşün yansıması olarak vakf-ibtidâ açısından da ayette ihtilaf olmuştur. Cumhur burada وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ sözünden sonra vakf olmadığını esas alırken bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla yalnızca İbnü'l- Enbârî ve ed-Dânî vakf bulunduğunu söylemişlerdir.¹⁰⁹ en-Nehhâs ayetteki vakf durumlarıyla alakalı görüşleri vermekle beraber herhangi bir tercihte bulunmamıştır. Yine el-'Ummânî, el-Uşmûnî, el-Ensârî ve el-Hebtî'ye baktığımızda vakfin nerede olacağı konusunda farklılıklar olmakla beraber bu ifade üzerinde olmayacağı hususunda ittifak vardır. En önemlisi de Secâvendî'nin burada ifade ettiği görüştür ki, kendisi bu ayette وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ üzerinde vakf yapılmayacağını, buranın vasl yeri olduğunu, zira bahsi geçen adamın Firavun halkından olduğunu ve يَكْتُمُ إِيمَانَهُ cümlesinin bu adamın durumunu anlatan sıfat veya hal cümlesi olduğunu açıkça ifade etmektedir.¹¹⁰ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi müfessirlerin neredeyse tamamı bu adamın Firavun halkından olduğu görüşünü benimsedikleri için biz burada İbnü'l-Enbârî'nin görüşünün zayıf kaldığını ve hatalı olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki tefsir kitaplarımızdan anlaşıldığına göre burada bahsi geçen adamın Firavun ailesinden olduğu görüşü müfessirlerimizin neredeyse tamamı açısından kabul görmüştür. İ'rabu'l-Kur'ân ve vakf-ibtidâ eserlerimizde de bu görüş esas alınarak وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ üzerinde vakf yapılamayacağı benimsenmiştir. Hatta Secâvendî'nin kendisi bile vakf bulunduğunu kabul etmemekte, burada vasl yapılması gerektiği söylemektedir. Dolayısıyla bizim mushaflarımızda وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ sözü üzerinde bulunan قı alameti yanlış anlaşılakta ve vakf yapıldığı zaman mana bütünlüğünü olumsuz yönde

108 ez-Zeccâc, *Me'âni'l- Kur'ân*, IV, s.371; en-Nehhâs, *Me'âni'l- Kur'ân*, VI, s.214; el- 'Ukberî, *et- Tibyân*, s.691; es-Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l- masûn*, IX, s.471; Sâfî, *el-Cedvel*, XXII, s.240; ed-Dervîş, *İ'râbu'l- Kur'an*, VI, s.565; Bârticî, *el-Yâkûtu ve'l- mercân*, s.478; ed- De'âs, *İ'râbu'l- Kur'ân*, III, s.154; el-Harrât, *el-Müctebâ*, III, s.1100; Sâlih, *el- İ'râbu'l- mufassal*, X, s.254.

109 Her ne kadar ed-Dânî et-Taberî'nin de bu görüşte olduğunu söylese de eserine baktığımızda et-Taberî'nin burada vakf yapılabileceğiyle alakalı herhangi bir tercihte bulunmadığını, aksine sözkonusu adamın Firavun ailesinden olduğu görüşünü tercih ettiğini ve dolayısıyla zımnen burada vakf yapılmayacağını söylediğini görüyoruz. Bkz: et-Taberî, *Câmi 'u'l- beyân*, XX, s.311.

110 İbnü'l- Enbârî, *İzâhu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, II, s.871; en-Nehhâs, *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, s.616; el-'Ummânî, *el Mürşid fi'l-vakf*, III, s.644; ed-Dânî, *el- Müktefâ*, s.493; es-Secâvendî, *'İlelu'l- vukûf*, III, s.889; a.mlf., *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, s.376; el-Uşmûnî, *Menâru'l- hüda*, s.338; el- Ensârî, *el-Maksad*, s.338.

etkilemektedir. Bu sebeple biz buradaki ق işaretinin de tamamen kaldırılması gerektiğini düşünüyoruz.

Keza; mana bakımından benzer durumda olan fakat yeterli örnek verildiği için burada ayrıca incelemeyeceğimiz Ankebût 29/46., Ahzâb 33/50. ve Fussilet 41/12. ayetlerdeki ق işaretlerinin de kaldırılması gerektiğini, buna ilaveten Kehf 18/63, Fussilet 41/12 ve Muhammed 47/35 ayetlerinin de gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

6. Secâvendî'nin Vakf Sistemi Hakkında Genel Değerlendirme

Çalışmanın sonucunda Secâvendî'nin vakf sistemi ile ilgili edindiğimiz kanaatimizi genel hatlarıyla şu şekilde ifade edebiliriz:

Secâvendî'nin sisteminin en temel özelliği vakf konusunda ince ve dakik bir bakış açısının benimsenmiş olması, vakfa ait görüşleri yansıtmaya bakımından zengin bir tasnife sahip olması ve ilmî bakımdan derin ve hassas bir çalışmanın ürünü olduğunun bariz olarak hissedilmesidir. Vakf türleriyle alakalı en ayrıntılı taksimi yapan kişinin Secâvendî olduğu beyan edilmiştir.¹¹¹ Bu sistem Horasan ve Mâverâünnehir bölgesinin ilmî anlayışını, zengin kültürünü ve bilgi birikimini, ince ve hikmetli kavrayışını yansıtan orijinal bir sistemdir. Ayrıca halka hitap etmesi bakımından da son derece pratik ve kullanışlıdır. Özellikle rumuzât sisteminin getirmiş olduğu pratiklik mushafalarda kullanılabilmesi yönüyle ilk olmuş ve daha önce Vakf-İbtidâ kitaplarının münderecatında kalan görüşler bu usulle halkın da istifadesine sunulmuş ve Müslümanlara çok büyük bir kolaylık getirmiştir. Bu işaretlere *secâvend* adının verilmesi bile Secâvendî'nin etkisini anlatmak için başlı başına yeterlidir. Bu işaretler Kur'an'a asırlar boyu hizmet etmiş ve artık neredeyse Kur'an'ın ayrılmaz bir parçası gibi algılanır olmuştur. Günümüzde bu işaretler hakkında yapılabilecek herhangi bir itiraz veya tenkit bile bazı zihinlerde soru işareti oluşturmakta ve asırlardır var olan bu işaretlerin değiştirilmesinin mümkün olup olmadığının sorgulandığı, hatta dinen sakıncalı olduğunun düşünüldüğü, dahası bazıları tarafından neredeyse Kur'an'ın değiştirilmesi anlamına gelecekmiş gibi algılandığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Secâvendî'nin sisteminin diğer hiçbir müellife nasip olmayan bir etki ve şöhrete sahip olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde dünya üzerinde özellikle Orta Asya, Hindistan/Pakistan ve Türkiye başta olmak üzere pek çok bölgede Secâvendî'nin sistemini esas alan mushaflar basılmakta ve milyonlarca Müslüman bu sisteme göre Kur'an okumaktadırlar. Asırlardır devam edegelen hafızlık

111 İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, I, s.225.

müessesesinde bile bu sistemin etkisi bulunup, hafızlar ezberlerini bu vakf yerlerine göre yapmışlardır.

Bununla birlikte dikkatimizi çeken diğer bir husus, ilk dönemlerden itibaren veya süreç içerisinde Secâvendî'nin tercihleri üzerinde bazı değişikliklerin de yapılmış olmasıdır. En azından mushaf basımına yansımaları yönüyle durum bunu göstermektedir. Secâvendî'nin ilgili eserinde herhangi bir yerle alakalı ifade ettiği vakf türünün mushaflarımızda bazen değişiklik arzettiği ve farklı bir işaret benimsendiği görülmüştür. Bu durum sözkonusu vakf sisteminin ve bu sistemin mushaflara yansımalarının yeniden tespiti ve gerekirse bazı yerlerde değişiklik yapılması ihtiyacını hissettirmektedir. Bu değişiklik yeni bir icihad yapmayı da gerektirebilir. Kaldı ki Secâvendî'nin bazı görüşleriyle alakalı örneğin İbnü'l- Cezerî gibi müellifler bir takım eleştiriler de getirmişlerdir.¹¹² Zira yukarıda da arzettiğimiz gibi bazı işaretler Secâvendî'nin eseriyle uyumlu olmasına rağmen mana bakımından cumhurun tercihinin muhalif olmakta veya uygulamada bazı sorunlara yol açabilmektedir. Bazen de Secâvendî'nin sisteminde olmamasına rağmen sonradan eklenen bazı sembol veya açıklamalar zaman içerisinde Secâvendî'ye mal edilmiştir.

Vakf türleri konusunda Secâvendî'nin yaklaşımından hareketle aslında müellifin nokta nokta vakfin uygun olup olmayacağı yerleri göstermeye çalışmaktan ziyade bazen genel bir mesaj vermek istediği sonucunu da çıkarabiliriz. Çünkü müellif illet birliği olan her yerde her zaman aynı işareti kullanmamıştır. Örneğin ﷺ işaretini incelerken bazen peşpeşe gelen ayetler içerisinde hatta bazen aynı ayette bile benzer yerlerde ﷺ kullanmadığı görülmektedir. Yine et-Tayyâr'ın tespitine göre Secâvendî bazen rumuz bakımından bir vakf türüne ait işaret kullanırken illet bakımından başka bir türün illetini zikretmektedir. Örneğin Nisa 4/119. ayetin sonundaki حُشْرَانًا مُبِينًا sözünden sonra vakf-ı mutlak işareti olan ط remzini kullanmış, ancak bunun illetini belirtirken vakf-ı lâzıma münasip düşen bir sebeple izah etmiştir.¹¹³ Buradan anlaşıldığına göre müellif çoğu zaman vakf türleriyle alakalı genel bir mesaj vermeye çalışmaktadır. Bu cümleden hareketle müellifin sistemine mutabakatı doğrudan işaretlerine mutabakat değil koyduğu ilkelere ve vermek istediği mesaja mutabakat olarak anlamak gerekmektedir. Bu mesaj doğru okunmalıdır. Nitekim bazı yerlerdeki ص işaretleri üzerinden konuyu gündeme getiren Mehmet Emin Maşalı da aynı yönde kanaatler ortaya

112 Bkz: İbnü'l- Cezerî, *en-Neşr*, I, s.234-235.

113 Diğer örnekler için bkz: et-Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'ân*, s.181-182.

koymaktadır. Bu değerlendirmeler Secâvendî'nin sistemine muvafakatin aslında nasıl olması gerektiği konusunda bize önemli ipuçları vermektedir.¹¹⁴

BİBLİYOGRAFYA

- EL-‘ÂBİDÎN, İbn Hanefiyye, *Menheciyyetü İbn Ebî Cum‘a el-Hebtî fî evkâfi‘l-Kur‘ani‘l-Kerim*, Mektebetü‘l-İmam Malik, Cezayir, 2006.
- ALİYYÜ‘L- KÂRÎ, *el-Minehu‘l- fikriyye fî şerhi mukaddimeti‘l- Cezeriyye*, Thk: Usâme Atâyâ, Daru‘l- ğavsânî li‘d- dirâsâti‘l- Kur‘âniyye, 2.baskı, Dımeşk, 2012.
- , *Tefsîru‘l- molla Aliyyü‘l- Kârî el- müsemmâ “Envâru‘l- Kur‘ân ve esrâru‘l- Furkân”*, I-V, Thk: Naci es-Süveyd, Daru‘l- kütübi‘l- ‘ilmiyye, 1.baskı, Beyrut, 2013.
- EL-ÂLÛSÎ, Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Bağdâdî, *Rûhu‘l- me‘ânî fî tefsîri‘l-Kur‘âni‘l- ‘azîm ve‘s- seb‘u‘l- mesânî*, I-XXIX, İhyâu‘t- türâsi‘l- arabî, Beyrut, Tsz.
- BÂRTİCÎ, (Bârutci?), Muhammed Nûri b. Muhammed, *el-Yâkûtu ve‘l- mercân fî i‘râbi‘l- Kur‘ân*, Dâru‘l- a‘lâm, 1.baskı, Ürdün, 2002.
- EL-BEĞAVÎ, Ebu Muhammed el-Hüseyn İbn Mes‘ûd, *Me‘âlimü‘t- tenzîl (Tefsîru‘l- Beğavî)*, Thk: Muhammed Abdullah en-Nemr, Osman Cuma Dâmiriyye, Süleyman Müslim el-Harş, I-VIII, Daru Tayyibe, Riyad, 1409h.
- EL-BEYDÂVÎ, Nâsiruddîn Ebî Sa‘îd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Tefsîru‘l- Beydâvî el- müsemmâ envâru‘t- tenzîl ve esrâru‘t- te‘vîl*, I-III, Thk: Muhammed Subhi b. Hasan Hallâk, Mahmud Ahmed el-Atraş, Daru‘r- Reşîd/Müessesetü‘l- eymân, 1.baskı, Beyrut, 2001.
- EL-CESSÂS, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu‘l- Kur‘ân*, I-V, Thk: Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru ihyai‘t- türâsi‘l- arabî / Müessesetü‘t- târihi‘l- arabî, Beyrut, 1996.

114 Örnekler için bkz: Maşalı, *Kıraat İlmi*, s.150-156.

- EL-CÜRCÂNÎ, Abdulkahir, *Dürcü'd- dürer fî tefsîri'l- Kur'âni'l- 'azîm*, I-II, Thk: Talat Salah Ferhan, Muhammed Edib Şekûr, Daru'l- fikir, 1. baskı, Umman, 2009.
- ED- DABBÂ', Ali Muhammed, *el-Vakfu'l- lâzım*, Mecelletü "Künûzü'l- Furkân", y.1, sy.4, Mektebetü'l- İmâm Buhârî (Matbaa-i 'Umraniyye'nin ofset baskısı), 1. baskı, Mısır, 2005, s.11-17.
- ED-DÂNÎ, *el- Müktefâ fi'l- vakfî ve'l- ibtidâ fî kitâbillâhi 'azze ve celle*, Thk: Yusuf Abdurrahman el- Mer'aşlî, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut, 1987.
- ED-DERVÎŞ, Muhyiddin, *İ'râbu'l- Kur'âni'l-Kerîm ve beyânuhû*, I-IX, Daru İbn Kesîr/Daru'l- Yemâme, 8. baskı, Beyrut, 1999.
- ED-DE'ÂS, Ahmed 'Ubeyd ve Diğerleri, *İ'râbu'l- Kur'âni'l- kerîm*, I-III, Daru'n- nemîr/Daru'l- Fârâbî, 1. baskı, Dımeşk, 2004.
- DUMAN, M. Zeki, *Tefsir, Te'vil ve Tefsirde Temel İlkeler Açısından Secâvendlerde Manaya Tesir Eden Önemli Üç Hata*, Tarihten Günümüze Kur'âna Yaklaşımlar, İlim Yayma Vakfı Kur'ân ve Tefsir Akademisi, Özkan Matbaacılık, 1. baskı, Ankara, 2010.
- EBUSSUUD, İbn Muhammed el- 'İmâdî el-Hanefî, *Tefsîru Ebissu'ûd ev irşâdu'l- 'akli's-selîm ilâ mezâya'l- Kur'âni'l- Kerîm*, I-V, Thk: Abdulkadir Ahmet Atâ, Mektebetü'r- Riyâd el- hadise, Riyad, Tsz.
- EL- ENSÂRÎ, Ebî Yahyâ Zekerıyyâ, *el- Maksad li telhîsi mâ fi'l- mürşid fi'l- vakfi ve'l- ibtidâ* (el-Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerim, *Menâru'l- hüddâ fî beyâni'l- vakfi ve'l- ibtidâ* ile beraber aynı cilt içerisinde) Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el- Bâbî el-Halebî ve Evlâduhû, Mısır, 2. baskı, 1973.
- EL- EVRÂĞÎ, Muhammed, *el-Müstakbeh fî vakfi's- şeyh el-Hebtî*, Külliyyetü'l- âdâb Câmîatü Muhammed el-Hâmis, Dijital Ortamda Yayımlanan Makale, Rabat, Tsz.
- EL-FERRÂ, Ebu Zekerıyya Yahya b. Ziyad, *Me'âni'l- Kur'ân*, I-III, Âlemü'l- kütüb, 3. baskı, Beyrut, 1983.
- EL-ĞUMÂRÎ, Abdullah b. es-Sıddık, *Minhetü'r- raûfu'l- mu'attî bi beyâni da'fî vukûfi's- şeyh el- Hebtî ve yelîhi kitâbü "el-Hüccetü'l- mübeyyine li sıhhati fehmi 'ibârati'l- münevvene"*, Dâru't- tabâati'l- hadîse, ed-Dâru'l- beydâ, Tsz.
- EL-HARBÎ, Abdülaziz b. Ali, *Vakfu't- tecâzüb (el-mu'âneka) fi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, Mecellet'ü Câm'ati Ümmü'l- kurâ li 'ulûmî's- şerî'ati ve'l- luğati'l- arabıyyeti ve âdâbihâ, c.19, sy.31, 1425, Suudi Arabistan.

- EL-HARRÂT, Ahmed b. Muhammed, *el-Müctebâ min müşkili i'râbi'l- Kur'âni'l- Kerîm*, I-IV, Mücemme'u'l- melik Fehdin li tibâ'ati'l- mushafi's- şerîf, Medîne-i Münevvere, 1426h.
- İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tahir, *Tefsîru't- tahrîr ve't- tenvîr*, I-XXX, ed-Daru't- Tunusiyye li'n- neşr, Tunus, 1984.
- İBN ATİYYE, Ebu Muhammed Abdulhak b. Ğalib el- Endelûsî, *el- Muharraru'l- vecîz fi tefsîri'l- kitâbi'l- 'azîz*, I-V, Thk: Abdusselam Abduşşafi Muhammed, Daru'l- kütübi'l- 'ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 2001.
- İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahman b. Muhammed İbn İdris er- Râzî, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azîm müseneden 'an Rasûlillâhi ve's- sahâbeti ve't- tâbi'in*, Thk: Es'ed Muhammed et-Tayyib, I-X, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, 1. baskı, Riyad, 1998.
- İBN EBÎ TÂLİB, Ebû Muhammed Mekkî, *Müşkilü i'râbi'l- Kur'an*, I-II, Thk: Yasin Muhammed es-Süvvâs, Daru'l- Me'mûn li't- türâs, 2. baskı, Dîmeşk, Tsz.
- İBN KESÎR, İmâduddîn Ebu'l- Fidâ İsmail ed-Dîmeşkî, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azîm*, Thk: Komisyon, I-XV, Müessesetü Kurtuba/Mektebetü Evladi's- şeyh li't-türâs, 1. baskı, Kahire, 2000.
- İBN KUTEYBE, Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu müşkili'l- Kur'an*, Thk: Ahmed Sakar, Mektebetü dâri't- türâs, 2. baskı, Kahire, 1973.
- İBNÜ'L- ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l- Kur'an*, I-IV, Thk: Muhammed Abdulkadir Atâ, Daru'l- kütübi'l- 'ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 2003.
- , Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, *Ahkâmu'l- Kur'an es-suğrâ*, Thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Daru'l- kütübi'l- 'ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 2006.
- İBNÜ'L- CEZERÎ, Ebu'l- Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dîmeşkî, *en-Neşr fi'l- kırâati'l- 'aşr*, Thk: Ali Muhammed ed- Dabbâ', Daru'l- kütübi'l- 'ilmiyye, Beyrut, Tsz.
- İBNÜ'L- ENBÂRÎ, Ebu Bekir Muhammed b. el-Kasım b. Beşşâr, *Kitâbu izâhi'l- vakfi ve'l- ibtidâ fi kitâbillâhi 'azze ve celle*, Thk: Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan, Matbûatu mecme'i'l- luğati'l- arabiyye, I-II, Dîmeşk, 1971.
- İSHAK, Ali Şevah, *Mu'cemu musannefâti'l- Kur'âni'l- Kerîm*, I-IV, Daru'r- rufâ'î, 1. baskı, Riyad, 1983.
- KARAÇAM, İsmail, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV Yayınları, 16. baskı, İstanbul, 2009.

- KARAGÖZ, Mustafa, *Ayetlerdeki Durak Yerlerinin Manaya Etkisi (Bakara Suresi 96. Ayet Örneği)*, Bilimnâme, XXI, 2011/2.
- KAYHAN, Veli, *Doğru Okuma Bağlamında Mushafa İşaret Konulması: İ'câm ve Sonrası*, Bilimnâme, XII, 2007/1.
- , *Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.X, sy.2, s.299-341, Sivas, 2006.
- KUR'ÂN-I KERÎM, eş-Şeriketü't- Tûnûsiyye, 1. baskı, 1969.
- EL-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebîbekr, *el-Câmi' li ahkâmi'l- Kur'âni ve'l- mübeyyinu limâ tezammenehû mine's- sünneti ve âyi'l- Furkân (Tefsîru'l- Kurtubî)*, I-XXIV, Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r- risâle, 1. baskı, Beyrut, 2006.
- EL-MÂTURÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud es-Semerkandî el-Hanefî, *Tefsîru'l- Kur'âni'l- 'azîm el-müsemmâ te'vilâtu ehli's- sünne*, I-V, Thk: Fatîma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r- risâle nâşirûn, 1. baskı, Beyrut, 2004.
- MUKÂTİL, İbn Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Thk: Abdullah Mahmut Şehhâte, I-V, Müessesetü't- târihi'l- arabî, 1. baskı, Beyrut, 2002.
- MUSTAFA EBU 'İZZET, *el-Vakfu'l- Hebtî ibtidâ'un em itbâ'un?*, <http://www.kulalsalafiyen.com/vb/showthread.php?t=25417> (03.11.2021).
- EN-NEHHÂS, Ebu Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *İ'râbu'l- Kur'ân*, I-V, Thk: Züheyr Gâzî Zâhid, Alemü'l- kütüb/Mektebetü'n- nehdati'l- arabiyye, 2. baskı, 1985.
- , *el- Kat'u ve'l- i'tinâf*, Thk: Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî, 1.baskı, Daru'l- âlemi'l- kütüb, Riyad, 1992.
- EN- NESEFÎ, Ebu'l- Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n- Neseфі (Medârikü't- tenzîl ve hakâiku't- te'vîl)*, I-III, Thk: Yusuf Ali Bedîvî, Daru'l- kelimi't- tayyib, 1. baskı, Beyrut, 1998.
- PAKDİL, Ramazan, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2003.
- PARET, Rudi, "Secâvendî", *MEB İslam Ansiklopedisi*, I-XIII, Milli Eğitim Basımevi, 5. Baskı, İstanbul, 1978, X, s.301.
- ES-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, *Ravâi'u'l- beyân tefsîru âyâtî'l- ahkâmi mine'l- Kur'ân*, Mektebetü'l- gazâlî, II, Beyrut, Tsz.

- ES-SAFÂKUSÎ, İbrahim Muhammed, *el-Mücîd fî i'râbi'l- Kur'âni'l- mecîd*, Thk: Musa Muhammed Zenîn, Menşûrâtu külliyyeti'd- da'veti'l- İslâmiyye ve lecneti'l- huffâzi 'ale't- türâsi'l- İslâmî, Trablus, 1992.
- SÂFÎ, Mahmud, *el-Cedvel fî i'râbi'l- Kur'ân ve sarfuhû ve beyânuhû me'a fevâide nahviyyetin hâmmeten*, I-XV, Daru'r- reşîd, 1. baskı, Dimeşk, 1995.
- SÂLÎH, Behcet Abdulvahid, *el- İ'râbu'l- mufassal li kitâbillâhi'l- murattel*, I-XII, Daru'l- fikr, 1. baskı, Ürdün, 1993.
- ES-SECÂVENDÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Tayfur el- Gaznevî, *Kitâbu'l- vakfi ve'l- ibtidâ*, Thk: Muhsin Haşim Derviş, Dâru'l- menâhic, Ürdün, 2001, s.104.
- , *İlelu'l- vukûf*, Thk: Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el- 'Îdî, Mektebetü'r- Rüşd, I-III, Riyad, 2006, III, s.1107.
- ES-SEMERKANDÎ, Ebu'l- Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsîru's- Semerkandî el-müsemmâ "Bahru'l- 'ulûm"*, I-III, Thk: Ali Muhammed Muavvid, Adil Ahmed Abdulmevcud, Zekeriyya Abdulmecid en-Nevtî, Daru'l- kütubi'l- ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1993.
- ES-SEMÎN el-Halebî, Ahmed b. Yusuf; *ed-Dürü'l- masûn fî 'ulûmi'l- kitâbi'l- meknûn*, I-XI, Thk: Ahmed Muhammed el-Harrât, Daru'l- kalem, Dimeşk, Tsz.
- ES-SUYÛTÎ, Celaleddin Ebu Abdirrahman, *Esbâbü'n- nüzûl el-müsemmâ "Lübâbü'n- nükûl fî esbâbi'n- nüzûl"*, Müessesetü'l- kütubi's-sekâfiyye, 1. baskı, Beyrut, 2002.
- EŞ-ŞÂFÎ'Î, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *Tefsîru'l- İmâmi's- Şâfi'î*, I-III, Thk: Ahmed b. Mustafa el-Ferrân, Daru't- tedmûriyye, 1. baskı, Riyad, 2006.
- ER- RÂZÎ, Muhammed Fahrüddin İbnü'l- allâme Ziyâuddîn Ömer el- Müştahir bi Hatîbi'r- ra'y, *Tefsîru'l- Fahri'r- râzî el- müştahir bi't- tefsîri'l- kebîr ve mefâtihi'l- ğayb*, I-XXXII, Daru'l- fikr, 1. baskı, Beyrut, 1981.
- ET-TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *(Tefsîru't- Taberî) Câmi'u'l- beyân 'an te'vîli âyi'l- Kurân*, Thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et- Türkî ve Abdussened Hasan Yemame, I-XXIV, Dar-u hicr, 1. baskı, Kahire, 2001.
- ET-TAYYÂR, Müsa'id b. Süleyman b. Nasır, *Vukûfu'l-Kur'ân ve eseruhâ fî't- tefsîr dirasetün nazariyyetün me'a tatbikin 'ale'l- vakfi'l- lâzimi ve'l- meüte'aniki ve'l- memnû'*, Mucemme'ul-Melik Fehd li tîbâati'l- mushafi's-şerif, Medine, 1431/2011.

- TEMEL, Nihat, *Kur'ân Kiraatında Vakf ve İbtidâ*, MÜİFAV Yayınları, İstanbul, 2001.
- EL- 'UKBERÎ, Ebu'l- Bekâ Abdullah b. el-Hasen, *et- Tibyân fî i'râbi'l- Kur'ân*, Thk: Se'd Küreyyim el- Fakî, Dâru'l- yakîn, 1. baskı, 2001.
- EL-'UMMÂNÎ, Ebu Muhammed el-Hasan b. Ali b. Said, *el-Mürşid fî'l- vakfi ve'l- ibtidâ (min bidâyeti sûreti'l- Mâide ilâ âhiri sûreti'n- Nâs)*, Muhammed b. Hamûd b. Muhammed el-Ezûrî, Yüksek Lisans Tezi, Camiatu Ümmü'l- kurâ, 1423h.
- , *el-Mürşid fî'l- vukûf 'alâ mezâhibi'l- kurrâi's- seb'ati ve gayrihim min bâki'l- eimmeti'l- kurrâi ve'l- müfessirîn ve tebyinü'l- muhtâri minhâ 'alâ mezâhibi's- seb'ati'l- müttefeki 'alâ kırâetihim (min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri sûreti'n- Nisâ)*, Hind Mansur 'Avn Mansur el- 'Abdelî, Yüksek Lisans Tezi, Camiatu Ümmü'l- kurâ, 1423h.
- EL-VÂHİDÎ, Ebu'l- Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbü nüzûli'l- Kur'ân*, Thk: Kemal Besyûnî Zeğlûl, Daru'l- kütübi'l- ilmiyye, 1. baskı, Beyrut, 1991.
- EZ-ZEMAŞERÎ, Cârullah Ebu'l- Kasım Mahmud b. Ömer b. Ahmed, *el- Keşşâf 'an hakâiki ğavâmizi't- tenzîl ve 'uyûni'l- ekâvil fî vucûhi't- te'vil*, I-VI, Thk: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l- 'ubeykan, 1. baskı, Riyad, 1998.
- , *Nüketü'l- i'râb fî garibi'l- Kur'ân*, Thk: Muhammed Ebu'l- Fetûh Şerîf, Dâru'l- me'ârif, Kahire, Tsz.
- EZ-ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî 'ulûmi'l- Kur'ân*, I-IV, Thk: Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Mektebetü Dâru't- türâs, 2. baskı, Kahire, 1404/1983.